

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ευαγγελία Μυτάρα

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Μαρία Στρατηγάκη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπουσα)

Χριστόφορος Σκαμνάκης, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Αγγελική Αθανασοπούλου ΕΔΙΠ

Copyright © Ευαγγελία Μυτάρα, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους εκείνους που συνέβαλλαν στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς την κα Μαρία Στρατηγάκη, επιβλέπουσα καθηγήτρια μου, που με τη συνεχή στήριξη της και τις πολύτιμες συμβουλές της συνέβαλλε ώστε να ολοκληρωθεί η διπλωματική μου εργασία. Επιπλέον, θερμές ευχαριστίες στους εκπροσώπους των φορέων που αποδέχτηκαν να συμμετάσχουν στην εμπειρική έρευνα καθώς η συμβολή τους ήταν σημαντική. Δεν θα μπορούσα να μην αναφερθώ ειδικά στην κα Αλεξάνδρα Ζαββού, στην κα Θεανώ Καλλινικάκη και στον κο Ιωάννη Καλλινικάκη, οι οποίοι μου παραχώρησαν υλικό που υπήρξε πηγή έμπνευσης και γνώσης. Τέλος, ευχαριστώ τις καθηγήτριες και τους καθηγητές στο τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου, κα Μαρία Καραμεσίνη, κα Αικατερίνη Μιχαλοπούλου, κα Δέσποινα Παπαδοπούλου, κα Γεωργία Πετράκη, κο Κωνσταντίνο Δημουλά, κο Ιωάννη Κουζή, κο Χρήστο Μπάγκαβο και κο Χριστόφορο Σκαμνάκη που με στήριξαν με κάθε τρόπο σε όλη την προσπάθεια μου να πραγματοποιήσω τις μεταπτυχιακές μου σπουδές.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	6
Abstract.....	7
Εισαγωγή.....	8

Α ΜΕΡΟΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Εννοιολογικές προσεγγίσεις και αντιλήψεις της αναπηρίας.	
1.1 Η αναπηρία ως κοινωνική κατασκευή.....	12
1.2 Η έννοια της διάκρισης.....	14
1.3 Η φεμινιστική προσέγγιση των πολλαπλών διακρίσεων.....	16
2. Ο κίνδυνος για κοινωνικό αποκλεισμό	
2.1 Το διεθνές δίκαιο για τα δικαιώματα των γυναικών με αναπηρία.....	19
2.2 Η νομοθεσία στην Ελλάδα για τις γυναίκες με αναπηρία.....	21
2.3 Οι πολιτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο.....	23
2.4 Οι πολιτικές σε εθνικό επίπεδο.....	24
3. Τομείς διακρίσεων και εμποδίων	
3.1 Η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάρτιση.....	28
3.2 Η αγορά εργασίας.....	30
3.3 Βία και πρόσβαση στη δικαιοσύνη.....	34
3.4 Η κατάσταση Υγείας και η πρόσβαση σε αυτή.....	37

Β ΜΕΡΟΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

4. Σκοπός της έρευνας	
4.1 Μεθοδολογία της έρευνας.....	41
4.2 Φορείς.....	42
4.3 Δεοντολογία.....	43
4.4 Οδηγός συνέντευξης το περιεχόμενων των θεματικών αξόνων.....	43
4.5 Ανάλυση των αποτελεσμάτων.....	44
Συμπεράσματα.....	60
Πηγές.....	63
Βιβλιογραφία.....	64
Παράρτημα 1.....	71
Παράρτημα 2.....	74

Γράφημα 1 ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ 20-64 ΕΤΩΝ ΑΝΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ / ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ.....	32
Γράφημα 2: ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ / ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ ΑΝΑ ΦΥΛΟ.....	33

Περίληψη:

Οι γυναίκες με αναπηρία αντιμετωπίζουν πολλά εμπόδια στην ένταξη τους στην κοινωνία λόγω της διπλής διάκρισης που υφίστανται. Πολλές φορές μάλιστα, προστίθενται σε αυτές και άλλα χαρακτηριστικά, όπως να είναι μετανάστριες, άνεργες ή να βρίσκονται σε μία ευάλωτη κατάσταση, με αποτέλεσμα να οδηγούνται σε περαιτέρω αποκλεισμό τους από την κοινωνική και οικονομική ζωή. Σύμφωνα με την Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, όπως αυτή κυρώθηκε και από την Ελλάδα, οι γυναίκες με αναπηρίες δικαιούνται απόλαυσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών τους, με σκοπό την ίση συμμετοχή σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής. Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να διερευνήσει τις πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο μέρος θα αποσαφηνιστούν βασικές έννοιες, όπως της αναπηρίας και της διάκρισης. Επιπλέον, θα καταγραφεί το διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο καθώς και το νομικό πλαίσιο που ισχύει στην Ελλάδα, ενώ παράλληλα αποσκοπείτε η καταγραφή των υφιστάμενων πολιτικών σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Στο τέλος του πρώτου μέρους, θα παρουσιαστούν σημαντικοί τομείς της καθημερινότητας των γυναικών με αναπηρία, που αποτελούν τομείς διακρίσεων και εμποδίων, μέσα από στατιστικά δεδομένα αναδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο την ευάλωτη θέση των γυναικών με αναπηρία. Τέλος, στο δεύτερο μέρος στην ποιοτική έρευνα, θα πραγματοποιηθούν ημιδομημένες συνεντεύξεις προς εκπροσώπους φορέων χάραξης πολιτικής, έχοντας ως στόχο να αναδειχθεί το κατά πόσο οι πολιτικές για την αναπηρία λαμβάνουν υπόψη τους τη διάσταση του φύλου, αλλά και αντίστροφα, σε ποιο βαθμό οι πολιτικές για την ισότητα των φύλων συμπεριλαμβάνουν τις γυναίκες με αναπηρία.

Λέξεις κλειδιά : Γυναίκες με αναπηρία διπλή διάκριση διαθεματικότητα πολιτικές

Abstract

Women with disabilities come across with many obstacles to their integration into society due to the double discrimination that they face. In fact, many times, other characteristics are added to them, such as being immigrant, unemployed or being in a vulnerable situation, and as a result they are led to their further exclusion from social and economic life. According to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities of United Nations, as ratified by Greece, women with disabilities are entitled to enjoy their human rights and fundamental freedoms, with a view to equal participation in all aspects of life. The purpose of this study is to investigate policies for women with disabilities. More specifically, the first part will clarify concepts such as disability and discrimination. In addition, international and European law will be recorded, as well as the legal framework in Greece, while at the same time it is intended to record the existing policies at European and national level. At the end of the first part, important areas of the daily life of women with disabilities will be presented, which are areas of discrimination and barriers, through statistical data that are highlighting the vulnerable position of women with disabilities. Finally, in the second part of the research, semi-structured interviews will be conducted with representatives of policy makers, with the aim of highlighting whether disability policies take into account the gender dimension, and oppositely, whether gender equality includes women with disabilities.

Key word: Women with disability double discrimination intersectionality policies

Εισαγωγή

Τα άτομα με αναπηρία αποτελούν μια από τις πιο ευάλωτες ομάδες της κοινωνίας καθότι υφίστανται διακρίσεις. Οι διακρίσεις λόγω αναπηρίας επιφέρουν περιορισμό και αποκλεισμό από την απόλαυση ή την άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών σε ίση βάση με τους άλλους. Οι συνθήκες για τις γυναίκες με αναπηρία όμως είναι ακόμα πιο δύσκολες καθώς αυτές βιώνουν σε καθημερινή βάση διάκριση στην εκπαίδευση, στην εργασία, στην προσβασιμότητα στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον, στην υγεία, στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη και παράλληλα, χαρακτηρίζονται από στερεότυπα και προκαταλήψεις. Τα παραπάνω οφείλονται στο γεγονός ότι είναι ανάπηρες αλλά και στο γεγονός ότι είναι γυναίκες, με αποτέλεσμα να υφίστανται διάκριση με διπλή δυναμική. Την ίδια στιγμή, οι γυναίκες με αναπηρία διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικό αποκλεισμό.

Στο πλαίσιο αυτό, αποτελεί ενδιαφέρον να διερευνηθούν οι υφιστάμενες πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία. Στο πρώτο μέρος της παρούσας διπλωματικής εργασίας σκιαγραφείται το θεωρητικό πλαίσιο μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, και συγκεκριμένα παρατίθενται οι εννοιολογικές προσεγγίσεις και αντίληψεις της αναπηρίας. Η εξέλιξη της έννοιας και της αντίληψης της αναπηρίας είναι σημαντική διότι αποτελεί το υπόβαθρο για τη χάραξη πολιτικών για την αναπηρία. Παράλληλα, αναλύεται η έννοια της διάκρισης, διασαφηνίζονται οι τύποι των διακρίσεων που μια γυναίκα με αναπηρία ενδέχεται να βιώσει και προσεγγίζεται ο ορισμός της διαθεματικότητας. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται το διεθνές δίκαιο που σχετίζεται αφενός με τα άτομα με αναπηρία και αφετέρου με τις γυναίκες, καθώς και καταγράφεται το νομικό πλαίσιο που ισχύει στην Ελλάδα σχετικά με τις γυναίκες με αναπηρία. Επιπλέον, δίνεται έμφαση στις πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, οι οποίες αναδύονται μέσα από επίσημα κείμενα πολιτικής. Στο τέλος του πρώτου μέρους, αποπειράται η ανάδειξη της ευάλωτης θέσης των γυναικών με αναπηρία σε βασικούς τομείς της καθημερινότητας, μέσα από στατιστικά δεδομένα.

Στο δεύτερο μέρος, παρουσιάζεται η εμπειρική έρευνα. Η εισαγωγή περιλαμβάνει την υπόθεση εργασίας, τα ερευνητικά ερωτήματα και την μεθοδολογία της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, βασική υπόθεση της εργασίας είναι ότι οι πολιτικές

για τις γυναίκες με αναπηρία είναι περιορισμένες, καθότι οι πολιτικές για την αναπηρία δεν συμπεριλαμβάνουν τη γυναίκα με αναπηρία ενώ παράλληλα οι πολιτικές για την ισότητα των φύλων δεν λαμβάνουν υπόψη τους τη διάσταση της αναπηρίας. Ειδικότερα, θα εξεταστούν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα: i) κατά πόσο οι πολιτικές που υλοποιούνται για τις γυναίκες λαμβάνουν υπόψη τους τη διάσταση της αναπηρίας ii) κατά πόσο οι πολιτικές για τα άτομα με αναπηρία συμπεριλαμβάνουν τη διάσταση του φύλου. Η μεθοδολογία της παρούσας έρευνας είναι ποιοτική και πραγματοποιείται μέσα από τη διεξαγωγή τεσσάρων ημιδομημένων συνεντεύξεων με φορείς χάραξης πολιτικής. Ακολούθως, θα αναλυθούν τα ποιοτικά δεδομένα της έρευνας με βάση πέντε θεματικούς άξονες.

Στο τέλος της παρούσας διπλωματικής εργασίας, θα διεξαχθούν κάποια συμπεράσματα, τα οποία προέκυψαν από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, ενώ παράλληλα θα εξεταστεί η υπόθεση εργασίας και τα ερευνητικά ερωτήματα, όπως αυτά ανέκυψαν από την ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων της εμπειρικής έρευνας. Ολοκληρώνοντας την εργασία, παρατίθενται προτάσεις για πιθανές μελέτες στο μέλλον που σχετίζονται με τις γυναίκες με αναπηρία αλλά και ευρύτερα, με τη σχέση των γυναικών με την αναπηρία.

Α ΜΕΡΟΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Εννοιολογικές προσεγγίσεις και αντιλήψεις της αναπηρίας

Η αναπηρία, ως έννοια, αποτελεί ένα πολύπλοκο ορισμό που ενέχει πολλές προσεγγίσεις και οπτικές, που διαφοροποιούνται από εποχή σε εποχή και από κοινωνία σε κοινωνία. Αυτό συμβαίνει διότι η έννοια της αναπηρίας εξαρτάται από το εκάστοτε πολιτισμικό ιστορικό και κοινωνικό περιβάλλον (Λογαράς, 2013). Τις τελευταίες δεκαετίες όμως, διακρίνονται όπως θα δούμε και παρακάτω, τρία βασικά μοντέλα της αναπηρίας, το ιατρικό που ερμηνεύει την αναπηρία ως πρόβλημα υγείας, το κοινωνικό που εντάσσει την αναπηρία στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον και το δικαιωματικό που καθιστά την αναπηρία ως δικαίωμα σε ίση συμμετοχή στην κοινωνία.

Μέχρι τη δεκαετία του 1980, η αναπηρία αποτελούσε ένα ιατρικό ζήτημα με κύριο χαρακτηριστικό την εξατομικευμένη προσέγγιση αυτής ως ένα καθαρά ατομικό πρόβλημα υγείας. Αργότερα με τη βοήθεια του αναπηρικού κινήματος, η αναπηρία ερμηνεύτηκε με τη διάκριση της από τη βλάβη και αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας (Καραγιάννη, 2009). Κατά την περίοδο αυτή, ο Oliver (2009) υποστήριξε ότι η αναπηρία πρέπει να προσεγγίζεται όχι μόνο από την ιατρική αλλά πρέπει και να συμβάλλουν σε αυτή και άλλοι επιστημονικοί κλάδοι, όπως της κοινωνιολογίας και της πολιτικής επιστήμης, οδηγούμενος με αυτόν τον τρόπο στην κοινωνική θεώρηση της αναπηρίας και κατ' επέκταση στη καθιέρωση του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας. Έτσι δε δίστασε να ασκήσει κριτική στον τότε ορισμό της αναπηρίας, του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, που όριζε την αναπηρία ως μειονεξία, η οποία προκύπτει από φυσική ή διανοητική βλάβη (Oliver, 2009).

Σύμφωνα με το βιοϊατρικό μοντέλο της υγείας, νόσημα και ασθένεια είναι κάθε παρέκκλιση από το φυσιολογικό ή το κανονικό, που θεραπεύεται από τον γιατρό, παραμερίζοντας κάθε κοινωνικό ή οικονομικό ή πολιτιστικό πλαίσιο. Από την άλλη πλευρά, το κοινωνικό μοντέλο της υγείας, αντιλαμβάνεται την ασθένεια και τη νόσο όχι αποκλειστικά ως μια σωματική ή ψυχική δυσλειτουργία αλλά την ενσωματώνει στο ευρύτερο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον. Αυτή η προσέγγιση εκφράζεται αντιπροσωπευτικά μέσα από τον ανανεωμένο ορισμό του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας που αναφέρει ότι «η υγεία είναι η κατάσταση πλήρους σωματικής, ψυχικής και

κοινωνικής ευεξίας του ατόμου και όχι μόνο η απουσία νόσου ή αναπηρίας» (Οικονόμου, 2018). Με άλλα λόγια, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας προσεγγίζει την αναπηρία με βάση τα ιατρικά χαρακτηριστικά του ατόμου αλλά και με τον τρόπο που αυτό εντάσσεται στο κοινωνικό περιβάλλον του (Παπακωνσταντίνου, 2019). Με βάση τα παραπάνω λοιπόν, διακρίνουμε δύο βασικά μοντέλα προσέγγισης της αναπηρίας, δηλαδή το ιατρικό και το κοινωνικό.

Ωστόσο, τα δύο παραπάνω μοντέλα αποτυγχάνουν να ερμηνεύσουν επαρκώς τη διάσταση της αναπηρίας. Είτε από τη μια πλευρά, το ιατρικό μοντέλο επικεντρώνεται στην αναπηρία ως πρόβλημα σωματικής βλάβης, είτε από την άλλη, το κοινωνικό μοντέλο δίνει έμφαση στις δυσκολίες που βιώνουν τα άτομα ως απόρροια της κοινωνικής δομής. Έτσι λοιπόν, με τη νέα διεθνή ταξινόμηση της αναπηρίας (International Classification of Functioning, Disability and Health, ICF) (2001), η αναπηρία αποτελεί ένα συνδυασμό που βασίζεται στα δύο παραπάνω μοντέλα καθώς ερμηνεύεται σε σχέση με τις βλάβες, τους περιορισμούς στις δραστηριότητες και τους περιορισμούς στην κοινωνική συμμετοχή. Με αυτόν τον τρόπο, η αναπηρία προσεγγίζεται από την ιατρική-βιολογική, κοινωνική και ατομική σκοπιά (Αλεξιάδου, 2020). Ως εκ τούτου, επιτυγχάνεται ο συγκερασμός του ιατρικού και του κοινωνικού μοντέλου.

Στο πλαίσιο αυτό, η Σύμβαση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες καθώς και το προαιρετικό πρωτόκολλο που τη συνοδεύει (2006), προεκτείνει το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας και υπογραμμίζει τη διάσταση της αναπηρίας ως μια κατάσταση που προκύπτει αφενός σε αλληλεπίδραση μεταξύ των εμποδιζόμενων προσώπων και ταυτόχρονα των περιβαλλοντικών εμποδίων, και αφετέρου των εμποδίων συμπεριφοράς που παρεμποδίζει την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία, σε ίση βάση με τους άλλους. Είναι προφανές ότι η αναπηρία δεν χαρακτηρίζεται αποκλειστικά και μόνο από την κατάσταση υγείας αλλά και από παράγοντες που εντάσσονται στο περιβάλλον κάθε ατόμου. Κατά αυτή την οπτική, καθιερώνεται το δικαιωματικό μοντέλο της αναπηρίας που αναδεικνύει τη δικαιωματική προσέγγιση αυτής, που καθιστά τα άτομα με αναπηρία υποκείμενα με πλήρη δικαίωμα να συμμετάσχουν σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής.

Το ελληνικό σύνταγμα ακολουθώντας τη Σύμβαση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, που κυρώθηκε από την Ελλάδα στις 10 Απριλίου 2012 μαζί με το προαιρετικό πρωτόκολλο της Σύμβασης,

ορίζει την αναπηρία με τον Ν.4488/2017, άρθρο 60. Πιο συγκεκριμένα, «άτομα με αναπηρία (ΑΜΕΑ) είναι τα άτομα με μακροχρόνιες σωματικές, ψυχικές, νοητικές ή αισθητηριακές δυσχέρειες, οι οποίες, σε αλληλεπίδραση με διάφορα εμπόδια, ιδίως θεσμικά, περιβαλλοντικά ή εμπόδια κοινωνικής συμπεριφοράς, δύναται να παρεμποδίσουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή των ατόμων αυτών στην κοινωνία, σε ίση βάση με τους άλλους».

Τέλος, σε ένα διαφορετικό επίπεδο προσέγγισης του ορισμού της αναπηρίας, συναντάμε αυτούς που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο στατιστικών ερευνών. Ενδεικτικά, σύμφωνα με τη Eurostat (2021A) για τους σκοπούς στις στατιστικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης (EU Statistics on Income and Living Conditions - EU-SILC), η αναπηρία μετράται με τον αυτοπροσδιορισμό περιορισμού της δραστηριότητας λόγω προβλημάτων υγείας που αφορά στους τελευταίους έξι μήνες τουλάχιστον. Στις ευρωπαϊκές Έρευνες για την Υγεία και την Κοινωνική Ένταξη (European Health and Social Integration Survey - EHSIS) άτομα με αναπηρία είναι τα πρόσωπα των οποίων η μακροχρόνια κατάσταση υγείας, αρρώστιας, ασθένειας ή η μακροχρόνια δυσκολία με βασικές δραστηριότητες (όπως να βλέπει, να ακούει, να συγκεντρώνεται, να μετακινείται) τα εμποδίζει από τη συμμετοχή τους σε έναν τουλάχιστον τομέα ζωής.

Ακολούθως, θα αναλυθεί η έννοια της αναπηρίας ως κοινωνικής κατασκευής και θα εξηγηθεί η έννοια της διάκρισης, η οποία αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τα άτομα με αναπηρία. Στο τέλος αυτού του κεφαλαίου θα αναλυθεί η φεμινιστική προσέγγιση της αναπηρίας, που ερμηνεύεται μέσα από την έννοια της διαθεματικότητας.

1.1 Η αναπηρία ως κοινωνική κατασκευή

Η έννοια της αναπηρίας ακολουθεί μια μακροχρόνια πορεία. Από τις ηθικές προσεγγίσεις, που αντιλαμβάνονται την αναπηρία ως τιμωρία, στην Ευγονική προσέγγιση, όπου η αναπηρία εξαλείφεται μέσω της κατάλληλης γενετικής τροποποίησης, στις ατομικές-ιατροκεντρικές, που στόχευαν στην καταγραφή των μορφών αναπηρίας, και τέλος στις κοινωνικές προσεγγίσεις που τοποθετούν την αναπηρία στο ευρύτερο περιβάλλον του ατόμου (Καλλινικάκης & Πουλόπουλος, 2016). Παρά αυτή τη μακρά πορεία, είναι σημαντικό το γεγονός ότι στοιχεία των

ηθικών προσεγγίσεων της έννοιας της αναπηρίας, που διέπονται από στερεότυπα και προκαταλήψεις, παραμένουν μέχρι και σήμερα (Καλλινικάκης, 2016). Την ίδια στιγμή, το ιατρικό μοντέλο που κυριάρχησε για δέκαετίες, είχε ως στόχο να επαναφέρει το άτομο σε αυτό που αποκαλείται φυσιολογικό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ασκηθεί έντονη κριτική σε αυτό το μοντέλο και να αναδειχθούν οι κοινωνικές θεωρήσεις της αναπηρίας (Cheng, 2009).

Σύμφωνα με τις κοινωνικές προσεγγίσεις της αναπηρίας, αυτή νοείται ως κοινωνική κατασκευή. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Oliver (2009) οι ορισμοί της αναπηρίας δεν καθορίζονται λογικά, αλλά κατασκευάζονται κοινωνικά. Αυτό που ουσιαστικά θέλει να μας πει ο Oliver είναι ότι η αναπηρία ορίζεται από τις κοινωνικές σημασίες που δίνουν τα άτομα σε φυσικές ή νοητικές βλάβες. Απομακρυνόμενος λοιπόν, από το ατομικό-ιατροκεντρικό ορισμό της αναπηρίας, ορίζει αυτή σε σχέση με τον τρόπο διάρθρωσης του κοινωνικού συστήματος. Έτσι λοιπόν, η αναπηρία δεν αποτελεί ένα ατομικό πρόβλημα, που βασίζεται σε μία σωματική ή ψυχική μειονεξία, αλλά οι περιορισμοί που επιφέρει σχετίζονται με το κοινωνικό περιβάλλον.

Στο πλαίσιο των κοινωνικών προσεγγίσεων της αναπηρίας ως κοινωνικής κατασκευής, συμπεριλαμβάνεται το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας. Σε αυτό το μοντέλο δίνεται έμφαση στην αναπηρία μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον και παραμερίζεται η ατομική εμπειρία της αναπηρίας. Στην ουσία, η αναπηρία οφείλεται στην ίδια την κοινωνία, που δεν παρέχει υποστήριξη στα άτομα, και παράλληλα δεν διαθέτει τις κατάλληλες δομές, ώστε να ενσωματώσει το άτομο (Αλεξιάδου, 2020). Η θεωρία αυτή αποτυγχάνει να ενσωματώσει τις προσωπικές εμπειρίες του ατόμου. Για αυτόν τον λόγο, οι φεμινιστικές θεωρήσεις άσκησαν κριτική στο κοινωνικό μοντέλο, υποστηρίζόμενες ότι δεν εστιάζει στις γυναίκες με αναπηρία, διότι αγνοεί το γεγονός της προσωπικής αντίληψης της αναπηρίας. (Cheng, 2009). Παράλληλα, το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας ενδέχεται, σύμφωνα με τους επικριτές του, να απομακρύνει το άτομο από απαραίτητες ιατρικές πράξεις. Οι Shakespeare & Watson, υποστηρίζουν ότι είναι λανθασμένος ο διαχωρισμός των περιορισμών της αναπηρίας, απορρίπτοντας το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας (Καλλινικάκης, 2016). Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι αυτό που είχε ως στόχο το κοινωνικό μοντέλο ήταν να τονίσει τον ρόλο των δομών και του περιβάλλοντος στον περιορισμό των ατόμων που πάσχουν από κάποια αναπηρία.

Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις της αναπηρίας βασίζονται στην έννοια της κοινωνικής κατασκευής (Morris, 1998). Η αναπηρία λοιπόν, σύμφωνα με την

φεμινιστική προσέγγιση, αποτελεί κοινωνική κατασκευή που έχει ως αποτέλεσμα τις διακρίσεις και τον αποκλεισμό. Οι γυναίκες με αναπηρία βιώνουν αυτές τις διακρίσεις με διπλή δυναμική (De Silva de Alwis, 2008). Στο επίκεντρο των φεμινιστικών προσεγγίσεων για την αναπηρία βρίσκονται συζητήσεις, πρώτον για τα διασταυρούμενα χαρακτηριστικά όπως φύλο, φυλή, καταγωγή κτλ., δεύτερον ο άνδρας ως πρότυπο που αντικατοπτρίζει τον ισχυρό έναντι των γυναικών, και τέλος ο τρόπος που η αναπηρία αναπαριστά προκαταλήψεις και στερεοτυπικές αντιλήψεις με βάση το φύλο. (Cheng, 2009) Από τα παραπάνω, αντιλαμβανόμαστε ότι οι φεμινιστικές προσεγγίσεις εκλαμβάνουν τη θέση της γυναίκας με αναπηρία στο κοινωνικό σύστημα ως κοινωνικά κατασκευασμένη, που σχετίζεται τόσο με το φύλο της αλλά και με την αναπηρία της.

1.2 Η έννοια της διάκρισης

Σχετικά με τη διάκριση, αυτή ορίζεται ως εκείνο το χαρακτηριστικό που καθιστά ένα άτομο να μην είναι ισότιμο στην κοινωνική ή οικονομική ζωή. Σε κοινωνίες που αντιμετωπίζουν οικονομική ύφεση, τα άτομα που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, είναι πιθανότερο να βιώσουν κάποια μορφής διάκριση. Οι λόγοι διάκρισης μπορεί να οφείλονται στην ηλικία, το φύλο, την καταγωγή, το εισόδημα, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, την αναπηρία κ.α. (Balourdos & Sarris, 2018). Τα άτομα με αναπηρία, συχνά αντιμετωπίζουν εμπόδια στην ένταξη τους στην κοινωνία λόγω της διάκρισης που υφίστανται. "Όμως, οι γυναίκες με αναπηρία βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση, καθώς βιώνουν διπλή διάκριση λόγω φύλου και λόγω αναπηρίας (Traustadottir & Harris, 1997). Οι γυναίκες με αναπηρία βιώνουν σε καθημερινή βάση διάκριση στην ισότητα των ευκαιριών, στην εκπαίδευση, στην εργασία, στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη, στη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή και σε πολλές χώρες μάλιστα, στερούνται πολιτικών και αναπαραγωγικών δικαιωμάτων (De Silva de Alwis, 2008).

Σύμφωνα με το Γενικό Σχόλιο 3 της Επιτροπής του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (2016), οι τύποι των διακρίσεων που μια γυναίκα με αναπηρία ενδέχεται να βιώσει είναι άμεση διάκριση, έμμεση διάκριση, διάκριση λόγω σχέσης, πολλαπλή διάκριση, διατομεακή διάκριση, διάκριση λόγω άρνησης εύλογων προσαρμογών και Δομικές ή συστημικές

διακρίσεις. Πιο συγκεκριμένα, άμεση διάκριση ορίζεται Όταν μια γυναίκα αντιμετωπίζεται λιγότερο ευνοϊκά σε σχέση με ένα άλλο άτομο εξαιτίας της αναπηρίας της, έμμεση διάκριση όταν μια γυναίκα με αναπηρία υφίσταται διάκριση από τις πολιτικές και τους νόμους, παρά το γεγονός ότι τα εν λόγω οφείλουν να είναι ουδέτερα, και διάκριση λόγω σχέσης, όταν μια γυναίκα υφίσταται διάκριση χωρίς να έχει η ίδια αναπηρία αλλά να έχει ένα πρόσωπο του περιβάλλοντος της. Η διάκριση λόγω άρνησης εύλογων προσαρμογών, αφορά τις τροποποιήσεις και τις προσαρμογές, που δεν επιφέρουν σημαντικά δυσανάλογο κόστος, όπως η προσβασιμότητα στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον, ώστε τα άτομα με αναπηρία να συμμετάσχουν ισότιμα στα δικαιώματά τους. Σχετικά με τις συστημικές ή δομικές διακρίσεις, μία γυναίκα με αναπηρία ενδέχεται να δεχθεί διακριτική μεταχείριση, για παράδειγμα, μία γυναίκα με νοητική αναπηρία να μην θεωρηθεί φερέγγυα σε μια ενδεχόμενη κακοποιητική συμπεριφορά, και αυτό οφείλεται στα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις που συνοδεύουν την αναπηρία της.

Πολλές φορές όμως, ένα άτομο είναι πιθανόν να έχει παραπάνω από ένα χαρακτηριστικό που να τον οδηγεί σε πολλαπλή διάκριση. Πράγματι, ένα άτομο έχει φύλο, ηλικία, αναπηρία, καταγωγή, σεξουαλικό προσανατολισμό κτλ. και αυτά ενδεχομένως να αποτελούν χαρακτηριστικά πολλαπλών διακρίσεων. Οι πολλαπλές διακρίσεις μπορεί να οφείλονται σε δύο ή παραπάνω λόγους διάκρισης, οι οποίες συσσωρεύονται, αλλά διατηρούν την αυτοτέλειά τους (Δεληγιάννη - Δημητράκου, 2012). Με άλλα λόγια, η πολλαπλή διάκριση υφίσταται όταν ένα άτομο, μια γυναίκα με αναπηρία στην προκειμένη περίπτωση, υφίσταται διάκριση λόγω δύο ή περισσότερων λόγων διάκρισης. Σε μία διαφορετική προσέγγιση, οι λόγοι διάκρισης διαπλέκονται μεταξύ τους δημιουργώντας μια μοναδική εμπειρία διάκρισης, με αποτέλεσμα να χάνεται η αυτοτέλεια των διακρίσεων (Δεληγιάννη - Δημητράκου, 2012). Ειδικότερα, σύμφωνα με το σχόλιο 3 του οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, διατομεακή διάκριση υφίσταται όταν διάφοροι λόγοι διακρίσεων αλληλοεπιδρούν με τέτοιο τρόπο που τους κάνει να είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι μεταξύ τους. Παράλληλα, σχετικά με τις διαπλεκόμενες διακρίσεις, αυτές έχουν κύριο χαρακτηριστικό ότι τις υφίστανται κατά κανόνα οι γυναίκες (Δεληγιάννη - Δημητράκου, 2012).

1.3 Η φεμινιστική προσέγγιση των πολλαπλών διακρίσεων

Οι διαπλεκόμενες διακρίσεις στη φεμινιστική προσέγγιση αποδίδονται με τον όρο intersectionality που στα ελληνικά ορίζεται ως διαθεματικότητα. Στις σπουδές φύλου, η έννοια της διαθεματικότητας, αποτελεί από τις βασικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις που έλαβαν υπόψη τους και άλλα συναφή πεδία (McCall, 2005). Ο όρος διαθεματικότητα συνιστά τις πολλαπλές και αλληλεξαρτώμενες ταυτότητες, που σε συνάρτηση με το κοινωνικό περιβάλλον, χαρακτηρίζουν το άτομο και του δημιουργούν μία μοναδική εμπειρία διάκρισης. Ουσιαστικά, αυτό που επιτυγχάνει η διαθεματικότητα είναι να συμπεριλάβει δύο ή περισσότερα χαρακτηριστικά καταπίεσης που οδηγούν σε ανισότητα (Winker, 2011). Με κεντρικό χαρακτηριστικό το φύλο, η ηλικία, η καταγωγή, η αναπηρία κτλ. μπορούν να αποτελέσουν στοιχεία που δημιουργούν μια ενιαία και μη ,διακρινόμενη μεταξύ των χαρακτηριστικών της, διάκριση. Έτσι λοιπόν, με τον όρο διαθεματικότητα η έννοια της εμφυλης ανισότητας γίνεται συνθετότερη και επικεντρώνεται στις πολλαπλές ανισότητες που κατά κανόνα υφίστανται οι γυναίκες (Ζαββου, 2021).

Οι σύγχρονες κοινωνίες χαρακτηρίζονται από διαφορετικότητα και αυτό οδήγησε σε μια πιο σύνθετη μορφή της διάστασης του φύλου. Χωρίς αμφιβολία, οι κοινωνίες γίνονται πιο περίπλοκες λόγω εθνικών προελεύσεων, θρησκείας, κοινωνικών χαρακτηριστικών όπως η αναπηρία και την ίδια στιγμή οι ανάγκες των γυναικών αλλάζουν στην πορεία της ζωής τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι γυναίκες να υφίστανται διπλές και τριπλές διακρίσεις (Havnør, 2008). Για αυτόν τον λόγο η έννοια της διαθεματικότητας έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τη φεμινιστική θεωρία τις τρεις τελευταίες δεκαετίες. Επιγραμματικά, η έννοια της διαθεματικότητας εμφανίστηκε αρχικά τη δεκαετία του 1980 μέσω της μαύρης φεμινιστικής θεωρίας, συνέχισε στις φεμινιστικές προσεγγίσεις της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και τέλος αποτέλεσε κεντρικό σημείο στη μετααποικιακή κριτική στις πολιτικές της πολυπολιτισμικότητας (Ζαββού, 2021).

Όπως θα δούμε και παρακάτω, ο όρος διαθεματικότητα, αποτελεί κεντρικό σημείο αναφοράς για την χάραξη πολιτικών για τις γυναίκες με αναπηρία, από τον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών αλλά και από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η ένταξη της διαθεματικότητας στις κοινωνικές πολιτικές μπορεί να ερμηνεύσει πως το φύλο συνδέεται με διαστάσεις και οπτικές της ταυτότητας των γυναικών, και ως αποτέλεσμα

πως αυτές οι ταυτότητες οδηγούν σε ανισότητα και ενδεχομένως σε κοινωνικό αποκλεισμό.

2. Ο κίνδυνος για κοινωνικό αποκλεισμό

Το 1948 Ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών ψήφισε τον Παγκόσμιο Χάρτη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, καθορίζοντας έτσι με αυτόν τον τρόπο και τα κοινωνικά δικαιώματα. Τα κοινωνικά δικαιώματα αφορούν το σύνολο των αγαθών που όλοι οι πολίτες πρέπει να έχουν πρόσβαση σε αυτά, και διαχωρίζονται από τα ατομικά δικαιώματα και τις ελευθερίες. Ειδικότερα, τα κοινωνικά δικαιώματα απευθύνονται σε συγκεκριμένες μη ευνοημένες πληθυσμιακές ομάδες ή σε ευάλωτες καταστάσεις (Στεργίου, 2018). Με άλλα λόγια, τα κοινωνικά δικαιώματα χαρακτηρίζονται από καθολικότητα καθώς η συμμετοχή και η πρόσβαση σε αυτά κατοχυρώνεται για όλα τα μέλη μίας κοινωνίας εφόσον αυτά βρίσκονται σε μια ευάλωτη κατάσταση. Όμως, η κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων δεν συνεπάγεται την ωφέλεια από τα κοινωνικά και δημόσια αγαθά. Για αυτόν τον λόγο, οι ευρωπαϊκές πολιτικές στοχεύουν στην πρόσβαση των κοινωνικών δικαιωμάτων με σκοπό την κοινωνική ένταξη των πολιτών.

Πολλές φορές, ένα άτομο ή ομάδες ανθρώπων αποκλείονται από την κοινωνία, όταν δεν υπάρχει πρόσβαση στα κοινωνικά δικαιώματα ή πρόσβαση σε αυτά καθίσταται αδύνατη. Εκεί είναι που δημιουργείται και ο κοινωνικός αποκλεισμός ατόμων ή ομάδων. Σε γενικές γραμμές, ο κοινωνικός αποκλεισμός χαρακτηρίζεται από τη συσσώρευση ευπαθειών. Με δύο σημαντικές λειτουργίες, τη διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού και την αδυναμία πρόσβασης στα κοινωνικά δικαιώματα (Παπαδοπούλου, 2012). Σύμφωνα με τη Eurostat (2021B) το 2019 το 28,4% των ατόμων με αναπηρία βρίσκονταν σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των ατόμων χωρίς αναπηρία ανέρχεται στο 18,4%. Οι γυναίκες με αναπηρία, λόγω της διπλής διάκρισης που υφίστανται, είναι πιο ευάλωτες, και έτσι συχνά αποκλείονται από την κοινωνική και οικονομική ζωή. Είναι γεγονός λοιπόν, ότι οι γυναίκες με αναπηρία διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο να βιώσουν κοινωνικό αποκλεισμό. (Ε.Σ.Α.μεΑ., 2019Α).

Η πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην εργασία, η υγειονομική περίθαλψη, η κοινωνική προστασία, οι κοινωνικές παροχές, η προστασία της οικογένειας, η πρόσβαση στη δικαιοσύνη κτλ. αφορούν κοινωνικά δικαιώματα, στα οποία πρέπει να έχουν πρόσβαση οι πολίτες στο σύνολο τους. Τα παραπάνω αποτελούν τους βασικούς άξονες για τη χάραξη πολιτικών για τις γυναίκες με αναπηρία, καθώς με αυτόν τον

τρόπο θα αποφευχθεί ο κίνδυνος για κοινωνικό αποκλεισμό. Στη συνέχεια, θα παρατεθούν αυτές οι πολιτικές όπως και το διεθνές δίκαιο και το ελληνικό νομικό πλαίσιο, στα οποία στηρίζονται αυτές οι πολιτικές. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που έχουν ως στόχο τα εν λόγω, είναι η μη διάκριση, η ισότητα και η κοινωνική ένταξη των γυναικών με αναπηρία σε ίση βάση με τους άλλους.

2.1 Το διεθνές δίκαιο για τα δικαιώματα των γυναικών με αναπηρία

Το διεθνές δίκαιο, μέσα από τα κείμενα του, μεριμνά για την ισότητα όλων των ανθρώπων. Υπό το πρίσμα αυτό, τα δικαιώματα των γυναικών με αναπηρία αλλά και των γυναικών γενικότερα εντάσσονται μέσα στο διεθνές δίκαιο, είτε με έμμεση αναφορά δηλαδή από γενικούς κανόνες που αφορούν όλους τους ανθρώπους, είτε με ειδική μνεία, αναγνωρίζοντας έτσι το γεγονός ότι οι γυναίκες με αναπηρία υφίστανται διπλή διάκριση, λόγω φύλου και λόγω αναπηρίας. Έτσι λοιπόν, η αρχή της μη διάκρισης αποτελεί τον κεντρικό στόχο των διεθνών κειμένων, όσον αφορά την ισότητα των γυναικών με ή χωρίς αναπηρία.

Το 1948, η Γενική Συνέλευση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών ψήφισε την Οικουμενική Διακήρυξη για τα δικαιώματα του ανθρώπου, έχοντας ως σκοπό όλα τα έθνη να καταβάλλουν συνεχή προσπάθεια προς τα ιδανικά που διακηρύττει η εν λόγω Σύμβαση. Όσον αφορά την ισότητα και μη διάκριση, στο άρθρο 2 αναφέρει: «Κάθε άνθρωπος δικαιούται να επικαλείται όλα τα δικαιώματα και όλες τις ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμία απολύτως διάκριση, ειδικότερα ως προς τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τις θρησκείες, τις πολιτικές ή οποιοσδήποτε άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, την περιουσία, τη γέννηση ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση». Παράλληλα, στο άρθρο 7 τονίζεται ότι όλοι έχουν δικαίωμα στην προστασία από τις διακρίσεις με τα εξής: «[...] Όλοι έχουν δικαίωμα σε ίση προστασία από κάθε διάκριση που θα παραβίαζε την παρούσα Διακήρυξη και από κάθε πρόκληση για μια τέτοια δυσμενή διάκριση». Τέλος, στο άρθρο 25 ορίζει ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα να λαμβάνουν στήριξη από την αναπηρία με τα εξής: «Καθένας έχει δικαίωμα σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει στον ίδιο και στην οικογένεια του υγεία και ευημερία, και ειδικότερα τροφή, ρουχισμό, κατοικία, ιατρική περίθαλψη όπως και τις απαραίτητες κοινωνικές υπηρεσίες. Έχει ακόμα δικαίωμα σε ασφάλιση για την ανεργία, την αρρώστια, την

αναπηρία, τη χηρεία, τη γεροντική ηλικία, όπως και για όλες τις άλλες περιπτώσεις που στερείται τα μέσα της συντήρησής του, εξαιτίας περιστάσεων ανεξαρτήτως της θέλησής του».

Μετά από αρκετά χρόνια, η διεθνής Σύμβαση για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα των Ηνωμένων Εθνών, που τέθηκε σε ισχύ το 1976, προβλέπει στο άρθρο 2, ότι όλα τα κράτη οφείλουν να διασφαλίζουν στα άτομα που βρίσκονται στην επικράτεια τους όλα τα δικαιώματα του παρόντος χωρίς καμία διάκριση λόγω φυλής, χρώματος, γένους, γλώσσας, θρησκευόμενου, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων κτλ. Υπό το ίδιο πρίσμα, στο άρθρο 3, υπογραμμίζεται η ισότητα των ανδρών και γυναικών στην απόλαυση όλων των πολιτικών και ατομικών δικαιωμάτων που αναφέρονται στο παρόν Σύμφωνο.

Στο πλαίσιο της ισότητας και της μη διάκρισης για τις γυναίκες, η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη όλων των μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (CEDAW-1979), που κυρώθηκε από την Ελλάδα το 1983, αποτελεί την πρώτη εξειδικευμένη σύμβαση για τα δικαιώματα των γυναικών. Δεν συμπεριλαμβάνει κάποιο ειδικό άρθρο για τις γυναίκες με αναπηρία,. Ωστόσο είναι σημαντική διότι μεριμνά για τα δικαιώματα των γυναικών σε ένα ολιστικό επίπεδο. Η μόνη αναφορά που μπορούμε να παρατηρήσουμε, βρίσκεται στο άρθρο 11 και παράγραφο ε όπου αναφέρεται το δικαίωμα στην κοινωνική προστασία, και συγκεκριμένα σε παροχές λόγω αναπηρίας.

Η Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες που ψηφίστηκε από την Ολομέλεια της Γενικής Συνέλευσης του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών το 2006 και κυρώθηκε από την Ελλάδα το 2012, έρχεται να καλύψει ένα σημαντικό κενό στο διεθνές δίκαιο σχετικά με τη δυσμενή θέση στην οποία βρίσκονται οι γυναίκες με αναπηρία. Αναγνωρίζει λοιπόν, στο προοίμιο και στην παράγραφο π., ότι « οι γυναίκες και τα κορίτσια με αναπηρίες διατρέχουν συχνά το μεγαλύτερο κίνδυνο, τόσο μέσα όσο και έξω από την κατοικία, λόγω βίας, τραυματισμού ή κακοποίησης, παραμέλησης ή αμελούς μεταχείρισης, κακομεταχείρισης ή εκμετάλλευσης,». Επιπλέον, δίνει έμφαση στη διπλή διάκριση που υφίστανται οι γυναίκες με αναπηρία, δηλαδή λόγω φύλου και λόγω αναπηρίας και για πρώτη φορά εντάσσει την οπτική της πολλαπλής διάκρισης.

Ειδικότερα, το άρθρο 6 προβλέπει:

1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν ότι οι γυναίκες και τα κορίτσια με αναπηρίες υπόκεινται σε πολλαπλές διακρίσεις και, εν προκειμένω, λαμβάνουν

μέτρα προκειμένου να διασφαλίζουν την πλήρη και ίση απόλαυση, από αυτά, όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών.

2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα, προκειμένου να διασφαλίζουν την πλήρη ανάπτυξη, προαγωγή και ενίσχυση των γυναικών, με σκοπό την εγγύηση της άσκησης και απόλαυσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών που καθορίζονται στην παρούσα Σύμβαση.

Παράλληλα, στην παρούσα Σύμβαση και συγκεκριμένα στο άρθρο 3 όπου αναφέρονται οι γενικές αρχές, υπογραμμίζεται η ισότητα μεταξύ των γυναικών και των ανδρών. Ταυτόχρονα, στο άρθρο 16 που αφορά την Απαλλαγή από την εκμετάλλευση, τη βία και την κακομεταχείριση, προβλέπεται ότι τα συμβαλλόμενα κράτη πρέπει να θέσουν σε ισχύ νομοθεσία και πολιτικές ώστε να αρθεί κάθε μορφή βίας κατά των γυναικών με αναπηρία. Τέλος, στο άρθρο 28 δίνεται έμφαση στην πρόσβαση των γυναικών με αναπηρία στην κοινωνική προστασία.

Από τις σημαντικότερες, η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας, Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, που ψηφίστηκε το 2011 λαμβάνει υπόψη της, μεταξύ άλλων, τη Σύμβαση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρίες. Στο άρθρο 3 με τίτλο Θεμελιώδη δικαιώματα, ισότητα και μη διακριτική μεταχείρισή, επισημαίνει για τα μέτρα της σύμβασής θα εφαρμόζονται χωρίς διακρίσεις, μέσα στις οποίες εντάσσεται και η αναπηρία, αναγνωρίζοντας με αυτόν τον τρόπο την ευάλωτη θέση των γυναικών με αναπηρία.

Τέλος, Στο ευρωπαϊκό δίκαιο, σημαντικός είναι ο Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης που διακηρύχθηκε το 2012 από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή. Στο άρθρο 21 που αφορά την απαγόρευση διακρίσεων κάνει λόγο μεταξύ άλλων και για τις διακρίσεις λόγω φύλου ή αναπηρίας. Σε ένα γενικό πλαίσιο για την ισότητα των γυναικών, στο άρθρο 23, ορίζει ότι πρέπει να εξασφαλίζεται η ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών.

2.2 Η νομοθεσία στην Ελλάδα για τις γυναίκες με αναπηρία

Το ελληνικό νομικό πλαίσιο για τις γυναίκες με αναπηρία αλλά και για τις γυναίκες γενικότερα έχει κυρώσει τις παραπάνω διεθνής Συμβάσεις με τους εξής νόμους :

N. 1705/1987 για Την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

N. 2462/1997 για το Διεθνές Σύμφωνο των Ηνωμένων Εθνών για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

N. 1342 1983 : τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών

N. 4074/2012 για τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες

v. 4359/2016 Για τον αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη

και N. 4531/2018 για τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας (Istanbul Convention

Σύμφωνα με το ελληνικό σύνταγμα, και το άρθρο 21, το κράτος οφείλει να μεριμνά για την προστασία των πολιτών και λαμβάνει μέτρα για τη προστασία της νεότητας, του γήρατος και της αναπηρίας. Παράλληλα, στο ίδιο άρθρο ορίζεται: «Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας». Σχετικά με τις γυναίκες, στο άρθρο 4, αναφέρεται ότι οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις, κατοχυρώνοντας με αυτόν τον τρόπο, την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών. , το άρθρο 116 που προβλέπει ότι: «Δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το Κράτος μεριμνά για την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην πράξη, ιδίως σε βάρος των γυναικών»,. Όσον αφορά την εργασία, το ελληνικό σύνταγμα ορίζει ρητά με το άρθρο 22 Όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας. Με άλλα λόγια, είναι φανερό ότι το ελληνικό Σύνταγμα, με τα παραπάνω άρθρα, αναγνωρίζει την ευάλωτη θέση στην οποία βρίσκονται αφενός τα άτομα με αναπηρία και αφετέρου οι γυναίκες.

Σε θέματα εργασίας και απασχόλησης, καθοριστικός είναι ο Ν.3896/2010 που απαγορεύει τόσο την άμεση όσο και την έμμεση διάκριση λόγω φύλου και αφορά τόσο τον δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα. Σε αυτή τη λογική , δηλαδή των διακρίσεων, είναι και ο Ν.3769/2009 που ορίζει την εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ανδρών και γυναικών στην πρόσβασή τους σε αγαθά και υπηρεσίες, καταπολεμώντας έτσι τις όποιες διακρίσεις λόγω φύλου. Τέλος, στο πλαίσιο των πολλαπλών διακρίσεων,

όπου εντάσσονται και οι γυναίκες με αναπηρία, ο ν. 4443/2016 εισάγει τις έννοιες των πολλαπλών διακρίσεων, των διατομεακών διακρίσεων και των διακρίσεων λόγω σχέσης, ενσωματώνοντας με αυτόν τον τρόπο τις ευρωπαϊκές οδηγίες. Χωρίς αμφιβολία ο ν. 4443/2016 συμβάλλει στην προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης και της μη διάκρισης.

2.3 Οι πολιτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο

Η ευρωπαϊκή στρατηγική για την ισότητα των φύλων 2020-2025 καθορίζει τις πολιτικές και τις δράσεις για την εξάλειψη κάθε έμφυλης διάκρισης και ανισότητας μεταξύ των γυναικών και των ανδρών. Κεντρική σημασία στην παρούσα στρατηγική αποτελεί η έννοια της διαθεματικότητας όπου το φύλο αλληλοεπιδρά με άλλα προσωπικά στοιχεία (πχ. Αναπηρία, γενετήσιος προσανατολισμός, εθνικότητα κτλ.) τα οποία δημιουργούν μοναδικές εμπειρίες διακρίσεων. Είναι χαρακτηριστικό ότι η παρούσα στρατηγική λαμβάνει υπόψη, μεταξύ άλλων, τη Σύμβαση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες. Στο πλαίσιο των πολιτικών για την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας, τονίζεται ότι οι γυναίκες με προβλήματα υγείας ή αναπηρία, έρχονται αντιμέτωπες με κακοποιητική συμπεριφορά ή σεξουαλική παρενόχληση, συχνότερα στο οικογενειακό τους περιβάλλον. Για αυτόν τον λόγο, θα ληφθούν μέτρα για την ενημέρωση για τα δικαιώματα και την πρόσβαση στην δικαιοσύνη. Ταυτόχρονα, υπογραμμίζεται η ανάγκη καταγραφής δεδομένων με βάση διατομεακά χαρακτηριστικά (όπως η ηλικία και η αναπηρία) ώστε να αναδειχθεί η αποτελεσματικότητα των μέτρων κατά της έμφυλης βίας. Σχετικά με τις πολιτικές για την ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας, αναγνωρίζεται το γεγονός ότι έχει αυξηθεί η συμμετοχή τους σε αυτή, όμως ακόμα γυναίκες που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες συνεχίζουν να αποκλείονται από την αγορά εργασίας. Τέλος στην παρούσα στρατηγική, αναφέρεται ρητά ότι η διάσταση του φύλου θα συνεκτιμηθεί με άλλους λόγους διάκρισης σε όλες τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Καθώς οι γυναίκες μπορεί να έχουν και άλλα χαρακτηριστικά όπως να είναι μετανάστριες και ανάπηρες.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο ευρωπαϊκών πολιτικών, για την ισότητα των γυναικών με αναπηρία, υπάρχουν αντίστοιχες πολιτικές και στην ευρωπαϊκή στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία 2021-2030. Είναι αξιοσημείωτο ότι δίνεται

έμφαση σε μια διατομεακή διάσταση που εξετάζει την αναπηρία σε αλληλεπίδραση με άλλες ταυτότητες όπως το φύλο, την εθνότητα, την θρησκεία κλπ. Τονίζοντας μάλιστα ότι οι γυναίκες με αναπηρία χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής. Αρχικά, η πρόσβαση στην αγορά εργασίας για τις γυναίκες με αναπηρία αποτελεί βασικό στόχο όπως αυτή ορίζεται από την οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση. Επιπλέον, λόγω του γεγονότος ότι οι γυναίκες με αναπηρία πέφτουν θύματα βίας, δύο έως πέντε φορές περισσότερο από τις υπόλοιπες γυναίκες, στοχεύεται η διευκόλυνση στην πρόσβαση στην δικαιοσύνη. Τέλος, αναγνωρίζεται η έλλειψη εξατομικευμένης φροντίδας στην υγεία που είναι απαραίτητο να λαμβάνουν οι γυναίκες με αναπηρία με αποτέλεσμα η ευρωπαϊκή επιτροπή να δεσμεύεται για τη λήψη μέτρων.

2.4 Οι πολιτικές σε εθνικό επίπεδο

Το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την ισότητα των φύλων 2016-2020 ακολουθεί τις οδηγίες για την ισότητα των φύλων αφενός της πλατφόρμας του Πεκίνο του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών και αφετέρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το gender mainstreaming. Ένας από τους βασικούς άξονες παρεμβάσεων αποτελεί η Κοινωνική Ένταξη και ισότιμη μεταχείριση γυναικών που υφίστανται πολλαπλές διακρίσεις. Σύμφωνα με το παραπάνω σχέδιο συχνά οι γυναίκες βιώνουν πολλαπλές διακρίσεις (πχ. γυναίκες με αναπηρία, μονογονεϊκές οικογένειες, μετανάστριες, άστεγες κτλ.) με κίνδυνο να οδηγούνται όλο και περισσότερο σε κοινωνικό αποκλεισμό λόγω των πολλαπλών ευπαθειών που υφίστανται. Για αυτόν τον λόγο απαιτούνται θετικές παρεμβάσεις και καλές πρακτικές που ορίζονται στο παρόν σχέδιο. Όσον αφορά την έμφυλη διάσταση της αναπηρίας υπογραμμίζεται ότι αυτή εντάσσεται στο γενικότερο θέμα των πολλαπλών διακρίσεων καθώς δεν έχει διερευνηθεί περαιτέρω. Είναι χαρακτηριστικό ότι το σχέδιο επισημαίνει ότι στην Ελλάδα το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο αναφέρεται συνολικά σε άτομα με αναπηρία και δεν επιχειρεί να ασχοληθεί με την έμφυλη διάκριση. Σε δεύτερο επίπεδο παρεμβάσεων, το παρόν σχέδιο έχει ως στόχο και την ενίσχυση των γυναικών που φροντίζουν άτομα με αναπηρία.

Στον δεύτερο άξονα που αφορά τις παρεμβάσεις σχετικά με τη βία, αναγνωρίζεται η έλλειψη πολιτικών και καλών πρακτικών σχετικά με τη βία κατά των γυναικών με αναπηρία, οι οποίες χρήζουν άμεσης διερεύνησης και ανάλυσης. Για αυτόν τον λόγο υλοποιούνται οι εξής δράσεις: η ενημέρωση για το υπάρχον νομοθετικό

πλαίσιο αλλά και για την επιμόρφωση των κοριτσιών και γυναικών για την πρόληψη και αναγνώριση περιστατικών βίας, ενίσχυση των υποστηρικτικών δομών, δημιουργία πρωτοκόλλων και κανόνων δεοντολογίας για τους/τις επαγγελματίες που φροντίζουν γυναίκες με αναπηρία ώστε να προληφθεί η έμφυλη βία και τέλος εκπόνηση ερευνών ώστε να συγκεντρωθούν στοιχεία για τις γυναίκες και τα κορίτσια που βιώνουν κάποιο είδος κακοποίησης. Στον τρίτο άξονα με τις πολιτικές που σχετίζονται με τον πολιτισμό, σχεδιάζονται προγράμματα άθλησης για γυναίκες που υφίστανται πολλαπλές διακρίσεις μέσα στις οποίες εντάσσονται και γυναίκες με αναπηρία.

Τέλος, σημαντικές είναι οι δράσεις του σχεδίου για την υγεία των γυναικών με αναπηρία διότι αυτή αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή. Πιο συγκεκριμένα, στο στόχο τρία του παρόντος άξονα που αφορά ζητήματα υγείας για ειδικές ομάδες πληθυσμού, υλοποιούνται δράσεις όπως η βελτίωση της προσβασιμότητας και ενημέρωση των γυναικών με αναπηρία στις υπηρεσίες υγείας, η δημιουργία προγραμμάτων αγωγής υγείας για την σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία και τέλος η προώθηση μελετών για την άτυπη φροντίδα ατόμων με αναπηρία και την ανάδειξη υποστηρικτικών υπηρεσιών προς τους άτυπους φροντιστές/στριες.

Το Εθνικό Σχέδιο δράσης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία αποτελεί το πρώτο ολιστικό και δεσμευτικό κείμενο πολιτικής για την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε ίσα δικαιώματα με τους άλλους, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της Σύμβασης του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες. Το Εθνικό Σχέδιο Δράσης αφορά κυρίως την περίοδο 2020-2023 και συγκροτήθηκε με τον Ν.4622/2019. Τέθηκε σε διαβούλευση στον Δικτυακό Τόπο του Υπουργού Επικρατείας στις 21 Σεπτεμβρίου 2020 και στηρίζεται σε έξι πυλώνες και τριάντα στόχους. Μέσα σε αυτό το κείμενο εντάσσονται πολιτικές με συγκεκριμένους στόχους και χρονοδιαγράμματα για την ισότητα των γυναικών και κοριτσιών με αναπηρία καθώς και για γυναίκες που κατά βάση φροντίζουν άτομα με αναπηρία και είναι πιθανόν να βιώνουν διάκριση λόγω της σχέσης τους αυτής.

Ειδικότερα, στον στόχο εννέα του σχεδίου, με τίτλο γυναίκες και αναπηρία, υπογραμμίζεται η διπλή διάκριση που υφίστανται οι γυναίκες με αναπηρία τονίζοντας μάλιστα, ότι το ποσοστό των γυναικών με αναπηρία ανέρχεται στο 60,9% των ατόμων με αναπηρία, σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat ΤΟ 2015. Υπό αυτό το πρίσμα κρίνεται σημαντικό να ενσωματωθούν πολιτικές για την αναπηρία στα προγράμματα για την ισότητα των φύλων. Έτσι λοιπόν, για πρώτη φορά υπογράφεται πρωτόκολλο συνεργασίας μεταξύ του επίσημου εθνικού φορέα για την υπεράσπιση των

δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία (Ε.Σ.Α.μεΑ) και της Γενικής Γραμματείας Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων. Παράλληλα, στοχεύετε η ποσοτική και ποιοτική αποτύπωση της κατάστασης των γυναικών με αναπηρία σε εθνικό επίπεδο μέσω του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ). Στο πλαίσιο της καταπολέμησης των πολλαπλών και διατομεακών διακρίσεων, δίνεται έμφαση σε γυναίκες και κορίτσια Ρομά, πρόσφυγες, αιτούσες άσυλο και γυναίκες που η κατάστασή τους προσομοιάζει με αυτήν των γυναικών προσφύγων, με την καταγραφή του συγκεκριμένου πληθυσμού καθώς και με σύνταξη εγχειριδίου οδηγιών προς τις υπηρεσίες που υποδέχονται γυναίκες με αναπηρία που αιτούνται άσυλο. Το Εθνικό Σχέδιο Δράσης αναγνωρίζοντας το γεγονός ότι οι γυναίκες και τα κορίτσια είναι πιο ευάλωτες και συχνά πέφτουν θύματα ενδοοικογενειακής βίας και σεξουαλικής κακοποίησης, λαμβάνει μέτρα για την ενημέρωση τόσο των οικογενειών που φροντίζουν γυναίκες με αναπηρία , όσο και στη σωστή κατάρτιση ιατρικού προσωπικού και κοινωνικών λειτουργών για την αντιμετώπιση φαινομένων εμφυλης βίας προς τις γυναίκες με αναπηρία.

Στον στόχο δέκα δίνεται έμφαση σε πολιτικές για την στήριξη γυναικών που φροντίζουν άτομα με αναπηρία διότι η σχέση τους αυτή μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της προσωπικής τους ευημερίας και εξέλιξης. Σε τοπικό επίπεδο εντάσσεται μηχανισμός υποστήριξης των οικογενειών στα Κέντρα κοινότητας των δήμων καθώς και ενισχύεται η λειτουργία των Κέντρων Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών με Αναπηρία. Για την εναρμόνιση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής των γυναικών στοχεύετε η διεξαγωγή έρευνας για την καταγραφή των αναγκών τους. Τέλος, στον στόχο που αφορά την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία αναφέρεται ο σχεδιασμός και η υλοποίηση προγραμμάτων δια βίου μάθησης που απευθύνονται σε άτομα με αναπηρία που βιώνουν πολλαπλές διακρίσεις , μεταξύ αυτών και οι γυναίκες.

3. Τομείς διακρίσεων και εμποδίων

Με αφορμή τη συνεδρίαση της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Γυναικών και την Ισότητα των Φύλων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με την κατάσταση των γυναικών με αναπηρία στην Ευρώπη, παρουσιάστηκαν δεδομένα για τον πληθυσμό γυναικών με αναπηρία, από την Ferragut Rosa Estaras (2018) . στην ΕΕ ζουν περισσότερα από 80 εκατομμύρια άτομα με αναπηρίες εκ των οποίων 46 εκατομμύρια, δηλαδή το 60%, είναι γυναίκες και κορίτσια με αναπηρία και αποτελούν περίπου το 16% του συνολικού γυναικείου πληθυσμού της Ευρώπης. Την ίδια στιγμή, σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Βαρόμετρο του 2015, σχετικά με τις διακρίσεις στην Ευρώπη, αυτό ανέδειξε ότι το 55% των ατόμων που έχουν αναπηρία δηλώνουν ότι έχουν αντιμετωπίσει διάκριση και για άλλο λόγο (φύλου, εθνοτικής καταγωγής κ.α (Ε.Σ.Α.μεΑ., 2019B). Με άλλα λόγια, διαπιστώνουμε ότι πάνω από τους μισούς ευρωπαίους πολίτες με αναπηρία έχουν βιώσει πολλαπλή διάκριση.

Στην Ελλάδα, σημαντικές είναι οι μελέτες που πραγματοποιεί το Παρατηρητήριο θεμάτων αναπηρίας της Ε.Σ.Α.μεΑ. Από τις πιο πρόσφατες, η μελέτη για το πρόσθετο κόστος διαβίωσης λόγω αναπηρίας (2020), αναδεικνύει την επιβάρυνση κατά φύλο και ανά βαρύτητα της αναπηρίας. Πιο συγκεκριμένα, το κόστος διαβίωσης των γυναικών είναι αρκετά υψηλότερο από αυτό των ανδρών σε όλες τις κατηγορίες της αναπηρίας. Για παράδειγμα, στην κατηγορία με ποσοστό αναπηρίας από 60% έως 79,9%, το πρόσθετο κόστος διαβίωσης για τους άνδρες ανέρχεται στα 2.149 ευρώ, ενώ για τις γυναίκες στα 3.732 ευρώ. Αναφορικά με τις στάσεις και τις αντιλήψεις των Ελλήνων για την αναπηρία, στις 3 Δεκεμβρίου του 2021, παρουσιάστηκαν τα συμπεράσματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε το ίδιο έτος. Σύμφωνα με αυτή την έρευνα, διαπιστώνεται ότι η κοινωνική ανισότητα και οι διακρίσεις με βάση το φύλο, την ηλικία, τη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, το θρήσκευμα, την αναπηρία και τον γενετήσιο προσανατολισμό είναι υπαρκτές και μάλιστα, το ποσοστό ανέρχεται στο 80,6%. Σχετικά με τις διακρίσεις λόγω φύλου, ένα στους δύο ερωτώμενους θεωρεί ότι οι διακρίσεις Για τις γυναίκες με αναπηρία είναι ακόμα μεγαλύτερες.

Στο παρόν μέρος της εργασίας, θα αναλυθούν σημαντικοί τομείς της καθημερινότητας των γυναικών με αναπηρία. Πιο συγκεκριμένα, οι τομείς αυτοί

αφορούν την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση, την αγορά εργασίας, την βία, την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, και τέλος την υγεία. Τα εν λόγω, αποτελούν πεδία διακρίσεων και εμποδίων στην ίση συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή των γυναικών με αναπηρία, ενώ παράλληλα αποτελούν τους κεντρικούς άξονες για τη χάραξη πολιτικών για τις γυναίκες με αναπηρία.

3.1 Η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάρτιση

Η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάρτιση για τα άτομα με αναπηρία οδηγεί στην ένταξη τους στην κοινωνία. Συχνά όμως, οι γυναίκες με αναπηρία βιώνουν διπλό αποκλεισμό (Καλλινικάκης & Πουλόπουλος, 2016). Σε παγκόσμιο επίπεδο πολλά παιδιά με αναπηρία δεν εντάσσονται στο εκπαιδευτικό σύστημα και με αυτόν τον τρόπο αποκλείονται από τη γνώση και τη μόρφωση. Ωστόσο, ο αριθμός μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών διαφέρει σημαντικά, καθώς Τα κορίτσια σε μεγαλύτερο βαθμό απουσιάζουν από το εκπαιδευτικό σύστημα. Μερικοί από τους λόγους που τα κορίτσια δεν εντάσσονται ισότιμα στην εκπαίδευση, είναι ότι απουσία τους μπορεί να οφείλεται στον φόβο για στιγματισμό, στον φόβο για κακοποίηση στο σχολείο ή στον δρόμο προς το σχολείο, ή και τέλος να υπάρχουν προβλήματα προσβασιμότητας (De Silva de Alwis, 2008). Ως αποτέλεσμα, τα κορίτσια και οι γυναίκες με αναπηρία έχουν λιγότερες πιθανότητες για συμμετοχή στην κοινωνική ζωή, ενώ παράλληλα η ένταξη τους στην αγορά εργασίας είναι σημαντικά περιορισμένη.

Εδώ και πολλές δεκαετίες, έχει αναδειχθεί ότι οι γυναίκες με αναπηρία μειονεκτούν στην εκπαίδευση τόσο σε σχέση με τους άνδρες με αναπηρία αλλά και με τις γυναίκες χωρίς αναπηρία. Σύμφωνα με στοιχεία μιας μελέτης που πραγματοποιήθηκε στις ΗΠΑ, το ποσοστό πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση των μειονεκτουσών γυναικών ανέρχεται στο 16%, των μειονεκτούντων ανδρών 28% και των γυναικών γενικότερα σε 31% (Bowe, 1984). Παράλληλα, στην ίδια μελέτη αναδεικνύεται ότι υπάρχουν διαφορές στον αριθμό των αγοριών και κοριτσιών που παρακολουθούν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, με τα κορίτσια να είναι σαφώς λιγότερα. Πιο πρόσφατα, μελέτη σχετικά με τις γυναίκες με αναπηρία, υπογραμμίζει ότι το μέσο όρο των γυναικών με αναπηρία έχουν μικρότερο επίπεδο μόρφωσης που έχει ως συνέπεια να παραμένουν οικονομικά ανενεργές ή στην

καλύτερη περίπτωση να αμείβονται με χαμηλότερα εισοδήματα (Moodley & Graham, 2015).

Σχετικά με στατιστικά δεδομένα για την εκπαίδευση των κοριτσιών και γυναικών με αναπηρία, αυτά δεν είναι διαθέσιμα, διότι δεν υπάρχουν δείκτες για τη μέτρηση τους. Εντοπίζεται λοιπόν ένα σημαντικό κενό στη καταγραφή δεδομένων με δείκτες που σχετίζονται με τα παιδιά, το φύλο και την αναπηρία. Παρά το γεγονός ότι ο στόχος 4 της ατζέντα για τη βιώσιμη ανάπτυξη 2030 ,που αφορά την ποιοτική εκπαίδευση, προβλέπει την κατασκευή δεικτών, αυτές απουσιάζουν σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. (Ε.Σ.Α.μεΑ, 2019Γ)Εντούτοις, στην Ελλάδα, το 10ο δελτίο στατιστικής πληροφόρησης του παρατηρητηρίου της Ε.Σ.Α.μεΑ παρουσιάζει τα ποσοστά των μαθητών με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ανά φύλο. Σύμφωνα με τα εν λόγω στοιχεία το 68% του πληθυσμού είναι αγόρια και το 32% είναι κορίτσια. Η πληροφόρηση σχετικά με το φύλο περιορίζεται μόνο στη καταγραφή του πληθυσμού και δεν λαμβάνει υπόψη της το είδος της αναπηρίας και τη βαθμίδα εκπαίδευσης ανά φύλο.

Η φοίτηση στην ανώτατη εκπαίδευση αποτελεί υπέρβαση από τις κυρίαρχες αντιλήψεις και προκαταλήψεις για τα άτομα με αναπηρία. Μελέτες έχουν δείξει ότι υπάρχει διαφορά στον τρόπο επιλογής της σχολής ανάλογα με το φύλο. Έτσι λοιπόν, οι γυναίκες επικεντρώνονται περισσότερο στην υπέρβαση των αντιλήψεων και στις προσωπικές τους φιλοδοξίες. Από την άλλη, οι άνδρες με αναπηρία επιλέγουν την φοίτηση τους καθοδηγούμενοι από τους εκπαιδευτικούς. (Καλλινικάκης& Πουλόπουλος, 2016). Όπως αναφέρουν οι μελετητές, η διαφορά αυτή οφείλεται στις προκαταλήψεις που διαπερνούν το εκπαιδευτικό σύστημα σε σχέση με το φύλο. Με άλλα λόγια, είναι φανερή η διάκριση που υφίστανται οι γυναίκες με αναπηρία σε σχέση με τους άνδρες με αναπηρία, καθώς οι τελευταίοι θεωρούνται ικανότεροι να φοιτήσουν στην ανώτατη εκπαίδευση λόγω του φύλου τους.

Σε μια μελέτη σχετικά με τις σπουδές των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση(Συγκριτική μελέτη,2014) , τα ποιοτικά δεδομένα ανέδειξαν τους λόγους διάκρισης και εμποδίων, που υφίστανται τα άτομα με αναπηρία. Αυτά αντανακλώνονται στα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις για την αναπηρία που βρίσκονται ριζωμένα στην ελληνική κοινωνία. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μια γυναίκα με κινητική αναπηρία « ...Άρα ο άνθρωπος που έχει μια ατέλεια αυτομάτως τίθεται στο περιθώριο» . Παράλληλα, σύμφωνα με την εν λόγω μελέτη, η νοοτροπία της ελληνικής κοινωνίας μαζί με τα προβλήματα προσβασιμότητας, εντείνουν και

πολλαπλασιάζουν τα εμπόδια και τις διακρίσεις. Παρά το γεγονός, ότι η εν λόγω μελέτη δεν συμπεριλαμβάνει τη διάσταση του φύλου, ωστόσο αναδεικνύει την ευάλωτη θέση των γυναικών με αναπηρία.

Η εκπαίδευση για τα άτομα με αναπηρία και επομένως για τις γυναίκες με αναπηρία, αποτελεί βασικό δικαίωμα και σημαντικό παράγοντα για την οικονομική και κοινωνική ένταξη καθότι αποτελεί προϋπόθεση για την επαγγελματική αποκατάσταση και την αυτονομία. Οι γυναίκες με αναπηρία μειονεκτούν σημαντικά στη φοίτηση τους στην εκπαίδευση, στην επαγγελματική τους κατάρτιση και βιώνουν διακρίσεις στην ένταξη τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση λόγω των στερεοτυπικών αντιλήψεων που υφίστανται. Τέλος, το εμπόδιο της προσβασιμότητας, εντείνει την ευάλωτη θέση των γυναικών με αναπηρία, καθώς αποτελεί έναν επιπλέον ανασταλτικό παράγοντα για την ίση συμμετοχή στην εκπαίδευση.

3.2 Η αγορά εργασίας

Είναι γεγονός ότι το ποσοστό φτώχειας των ατόμων με αναπηρία στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι κατά 70% μεγαλύτερο από τον γενικό πληθυσμό κυρίως λόγω της περιορισμένης πρόσβασης στην απασχόληση. Ωστόσο, οι γυναίκες με αναπηρία βρίσκονται συχνά σε μειονεκτικότερη θέση σε σύγκριση με τους άνδρες με αναπηρία, και είναι συχνότερα θύματα φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Σε γενικές γραμμές, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι ποιοτικές θέσεις εργασίας έχουν ως αποτέλεσμα την οικονομική ανεξαρτησία, την προσωπική και κοινωνική καταξίωση και αποτρέπουν τη φτώχεια. (ευρωπαϊκή στρατηγική,2010) Τα ελλιπή μέτρα εκπαίδευσης και κοινωνικής προστασίας οδηγούν τα άτομα με αναπηρία σε μια μαθημένη ανημποριά με αποτέλεσμα να υπάρχει απουσία κινήτρων και μειωμένες δεξιότητες για την ένταξη τους στην αγορά εργασίας (Καλλινικάκη, 2005). Την ίδια στιγμή, η εργασία αποτελεί ένα μηχανισμό μέσα από τον οποίο τα άτομα εντάσσονται στον κοινωνικό ιστό και συγκεκριμένα στην οικονομική και κοινωνική ζωή. (Καλλινικάκη, 2005)Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, ότι για τα άτομα με αναπηρία γενικότερα, αλλά και για τις γυναίκες με αναπηρία ειδικότερα, η ένταξη στην αγορά εργασίας είναι καθοριστική.

Τα άτομα με αναπηρία συχνά αποκλείονται από την αγορά εργασίας και έτσι λοιπόν τα ποσοστά ανεργίας σε αυτή την ομάδα είναι υψηλότερα από τον υπόλοιπο

πληθυσμό. Οι γυναίκες με αναπηρία ωστόσο, καταγράφουν ακόμα μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας, όπως θα φανεί και παρακάτω. παρά τις πολιτικές για την απασχόληση των ατόμων με αναπηρία, η ένταξη τους στην αγορά εργασίας αποτελεί μια μακρινή προοπτική, όπως διαφαίνεται και στα ποσοστά ανεργίας. Εξάλλου, η πολιτική της απασχόλησης για τα άτομα με αναπηρία αναδεικνύεται κυρίως ως μία έκτακτη πολιτική παρά ως κοινωνικό δικαίωμα. (Καλλινικάκη, 2005)

Κατά την πρώτη συνεδρίαση της International Labour Organization (ILO), που πραγματοποιήθηκε τον Φεβρουάριο του 2018 και είχε ως σκοπό να προσεγγίσει το θέμα της απασχόλησης για τα άτομα με αναπηρία, υπήρξε παράλληλα ιδιαίτερη αναφορά για τις γυναίκες με αναπηρία. Σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως τονίστηκε, τα ποσοστά απασχόλησης για τα άτομα με αναπηρία είναι χαμηλά, όμως οι γυναίκες με αναπηρία καταγράφουν τα μικρότερα ποσοστά απασχόλησης, σε σχέση με τους άνδρες με αναπηρία και τις γυναίκες χωρίς αναπηρία. Επιπλέον στην ίδια παρουσίαση, υπογραμμίζεται ότι ο ορισμός της αναπηρίας διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα και ταυτόχρονα διαπιστώνεται ότι πολλά άτομα με αναπηρία, δεν συμπεριλαμβάνονται στο εργατικό δυναμικό της εκάστοτε χώρας, και ως εκ τούτου δεν αναζητούν εργασία. Ως αποτέλεσμα, είναι ευνόητο ότι ο αποκλεισμός από την εργασία για τα άτομα με αναπηρία και φυσικά για τις γυναίκες με αναπηρία, είναι εντονότερος από τους δύο παραπάνω παράγοντες.

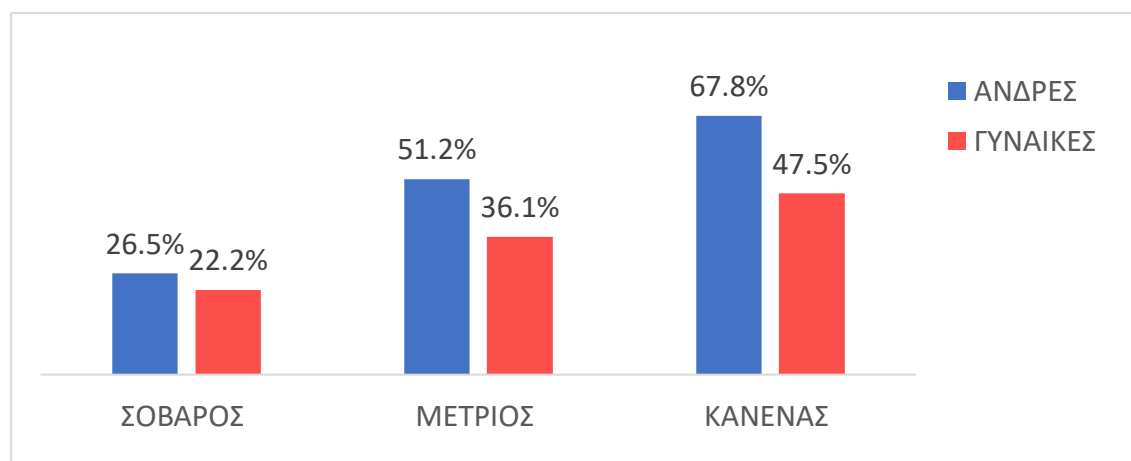
Το ίδιο έτος, τον Νοέμβριο του 2018, στην συνεδρίαση της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Γυναικών και την Ισότητα των Φύλων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, που αφορούσε στην κατάσταση των γυναικών με αναπηρία στην Ευρώπη, παρουσιάστηκαν σημαντικά στατιστικά δεδομένα, που αναμφίβολα αναδεικνύουν τη δυσμενή θέση στην οποία βρίσκονται οι γυναίκες με αναπηρία. Σε σχέση με την πρόσβαση στην αγορά εργασίας το 75 % των ατόμων με βαριές αναπηρίες δεν έχει τη δυνατότητα να συμμετέχει πλήρως στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας. Παράλληλα, το 18,8 % των γυναικών με αναπηρίες απασχολούνται στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το 45 % των γυναικών με αναπηρίες σε ηλικία εργασίας, μεταξύ 20-64 ετών), είναι ανενεργές, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους άνδρες είναι 35 %.

Σε εθνικό επίπεδο, συγκλονιστικά είναι τα αποτελέσματα της έκθεσης του παρατηρητηρίου θεμάτων αναπηρίας για την απασχόληση και την ανεργία, των γυναικών με αναπηρία. Η έκθεση του παρατηρητηρίου της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.με., 2018) στηρίζεται στην δειγματοληπτική έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης που πραγματοποιήθηκε το 2016 από την

ΕΛΣΤΑΤ. Στην έρευνα χρησιμοποιείται ο δείκτης GALI (Global Activity Limitation Index) που βασίζεται στην προσωπική εκτίμηση του ερωτώμενου, εάν έχει περιορίσει σε κάποιο βαθμό, εξαιτίας προβλήματος υγείας, τη δραστηριότητα του. Ο δείκτης galli διακρίνεται σε άτομα που αυτοπροσδιορίζονται ότι έχουν μέτριο περιορισμό στη δραστηριότητα τους και σε άτομα που αυτοπροσδιορίζονται με σοβαρό περιορισμό στη δραστηριότητα τους.

Σχετικά με τα διαθέσιμα δεδομένα για τις γυναίκες με αναπηρία, οι γυναίκες με σοβαρή αναπηρία βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση, σε σύγκριση με τις γυναίκες χωρίς αναπηρία. Ο δείκτης απασχόλησης για τις γυναίκες με σοβαρή αναπηρία ανέρχεται στο μισό σε σχέση με τις γυναίκες χωρίς αναπηρία. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι γυναίκες με σοβαρή αναπηρία ανέρχονται στο 22,2% του απασχολούμενου πληθυσμού με αναπηρία ενώ οι άνδρες ανέρχονται στο 26,5%. Η ανισότητα στην εργασία μεγιστοποιείται μεταξύ των ανδρών απασχολούμενων με μέτριο προσδιορισμό που ανέρχεται στο 51,2% ενώ το ποσοστό των γυναικών με μέτριο περιορισμό που εργάζεται είναι μόλις 36,1%. (Γράφημα 1)

Γράφημα 1: ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ 20-64 ΕΤΩΝ ΑΝΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ / ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ.

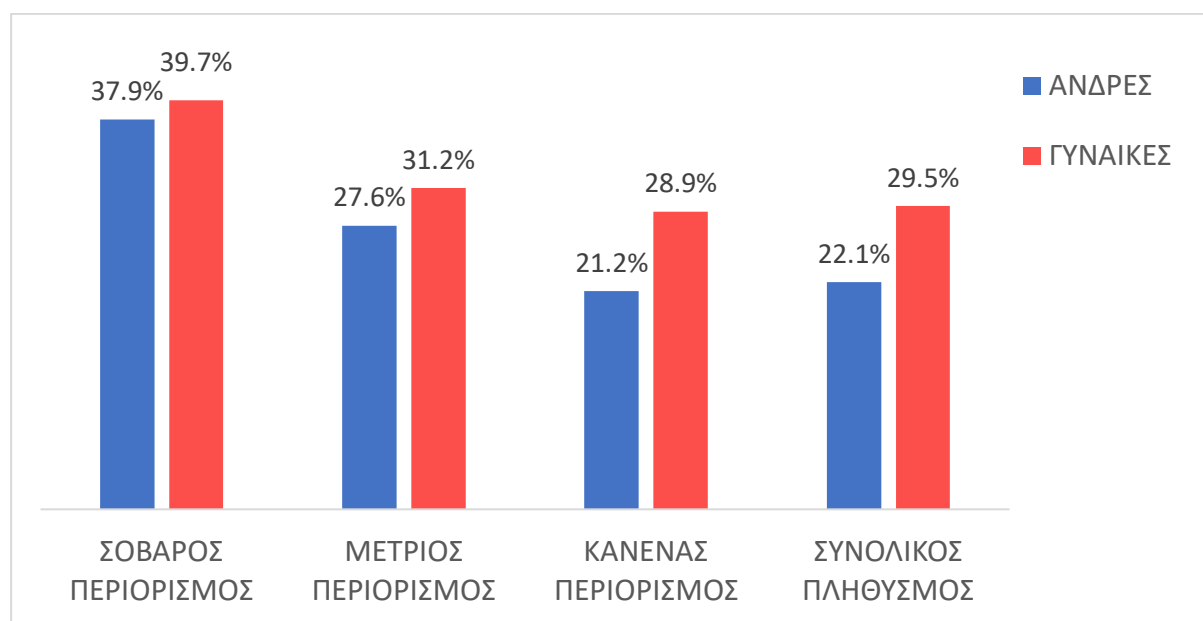
(ΠΗΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ: Παρατηρητήριο Θεμάτων Αναπηρίας-Ε.Σ.Α.μεΑ.)

Παράλληλα, τα ποσοστά ανεργίας των γυναικών με αναπηρία είναι ελαφρώς υψηλότερα από αυτά των ανδρών και στις δύο κατηγορίες περιορισμού. Σε κάθε

περίπτωση δεν μπορεί να αγνοηθεί το γεγονός ότι οι γυναίκες με αναπηρία υστερούν στην πρόσβαση τους στην αγορά εργασίας. Αναλυτικότερα, τα ποσοστά ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών με κάποιο περιορισμό, καθώς και σε σύγκριση με τους άνδρες και τις γυναίκες χωρίς κανένα περιορισμό αναδεικνύονται στο παρακάτω γράφημα. (Γράφημα 2)

Γράφημα 2: ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ / ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ ΑΝΑ ΦΥΛΟ.

(ΠΗΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ Παρατηρητήριο Θεμάτων Αναπηρίας-Ε.Σ.Α.μεΑ.)

Σε μια πρόσφατη μελέτη που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα, αναδεικνύεται ότι οι γυναίκες με αναπηρία, λόγω των πολλαπλών διακρίσεων που υφίστανται, εντάσσονται στις πιο ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού που βιώνουν διακρίσεις (Balourdos & Sarris, 2018). Όπως συμπεραίνεται από την συγκεκριμένη μελέτη, οι γυναίκες με αναπηρία αποκλείονται σημαντικά από την αγορά εργασίας, και αυτό οφείλεται στο χαμηλό μορφωτικό τους επίπεδο και στην απουσία υποστηρικτικού περιβάλλοντος π.χ. της οικογένειας. Είναι αξιοσημείωτο ότι ένας άνδρας με αναπηρία, αναγνωρίζει ότι οι γυναίκες με αναπηρία αντιμετωπίζουν περισσότερες δυσκολίες και αναφέρει ότι σπάνια βρίσκουν εργασία ή και μάλιστα, δεν βρίσκουν ποτέ. Ωστόσο,

ακόμα και αν τελικά απασχοληθούν σε μία εργασία, δεν αντιμετωπίζονται ισότιμα. Οι συνεντευξιζόμενοι αναφέρουν ότι, είτε οι εργοδότες δεν αναθέτουν σε αυτές εργασία ανάλογη των προσόντων τους, είτε νιώθουν υποτιμητικά διότι θεωρούν ότι οι εργοδότες τους έχουν κάνει κάποια είδους χάρη.

Το σοβαρό πρόβλημα της ένταξης των γυναικών με αναπηρία στην αγορά εργασίας αποτελεί θέμα συζήτησης εδώ και πολλές δεκαετίες. Η μειονεκτική θέση των γυναικών με αναπηρία, έχει καταγραφεί σε σχέση αφενός με τους άνδρες με αναπηρία και αφετέρου με τις γυναίκες χωρίς αναπηρία. Την ίδια στιγμή, έχει παρατηρηθεί ότι η απασχόληση των γυναικών με αναπηρία υπολείπεται σε σχέση με τους τύπους της εργασίας, δηλαδή αν εργάζονται με πλήρες ή μειωμένο ωράριο, αλλά μειονεκτούν και σε σχέση με τους μισθούς καθώς δεν ανταμείβονται το ίδιο (Traustadottir & Harris, 1997). Στην Ελλάδα η ένταξη στην αγορά εργασίας των γυναικών συνολικά είναι υποδεέστερη σε σχέση με τους άνδρες στις αμοιβές, στην επαγγελματική εξέλιξη και στις συνθήκες εργασίας (Στρατηγάκη, 2007). Με βάση τα παραπάνω είναι εύλογο ότι οι γυναίκες με αναπηρία βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση σχετικά με την επαγγελματική τους αποκατάσταση, τόσο σε σχέση με τις γυναίκες γενικά, όσο και με τους άνδρες με αναπηρία. Σε κάθε περίπτωση, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός ότι η απασχόληση για τις γυναίκες με αναπηρία αποτελεί πεδίο διακρίσεων και εμποδίων.

3.3 Βία και πρόσβαση στη δικαιοσύνη

Τα άτομα με αναπηρία είναι πιθανό να υποστούν κακοποιητική συμπεριφορά και βία συχνότερα σε σχέση με άτομα που δεν έχουν κάποια αναπηρία, και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα εν λόγω άτομα είναι πιο ευάλωτα (Hollomotz, 2013). Από την άλλη πλευρά, οι γυναίκες πέφτουν συχνά θύματα εμφυλης βίας. Ταυτόχρονα, τα τελευταία χρόνια, έχει παρατηρηθεί από τους διεθνείς οργανισμούς, ολοένα και περισσότερο, η βία που υφίστανται οι γυναίκες με αναπηρία. Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι οι γυναίκες και τα κορίτσια με αναπηρία, αντιμετωπίζουν περισσότερες δυσκολίες και εμπόδια σε καταστάσεις βίας ή κακοποιητικής συμπεριφοράς. Είναι πιθανό, ανάλογα την αναπηρία τους, να μην μπορούν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους, να μην έχουν τη δυνατότητα να αναγνωρίσουν μία συμπεριφορά ως κακοποιητική, να μην

έχουν τη δυνατότητα να ξεφύγουν από το περιβάλλον βίας, ή και τέλος η πρόσβαση στη δικαιοσύνη να καθίσταται αδύνατη (De Silva de Alwis, 2008).

Σε γενικές γραμμές, η βία μπορεί να είναι σεξουαλική, συζυγική, ενδοοικογενειακή, ψυχολογική κτλ. (Στρατηγάκη, 2007). Εντούτοις, οι γυναίκες με αναπηρία υφίστανται και μορφές βίας όπως οικονομική εκμετάλλευση, κοινωνική απομόνωση, αναγκαστική στέρωση και άλλες παρόμοιες μορφές. Επιπλέον, οι γυναίκες με αναπηρία ενδέχεται να βιώσουν κάποια μορφής βία εντός και εκτός του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, όπως για παράδειγμα σε ιδρύματα, και να προέρχεται από τον σύντροφο, το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον ή ακόμα και από τους φροντιστές τους (Ortoleva & Hope, 2012). Για τις γυναίκες με αναπηρία η βία παραμένει σε υψηλά επίπεδα καθώς ο συνδυασμός αναπηρίας και φύλου είναι καθοριστικός. Πόσο μάλλον, οι γυναίκες με νοητικές ή ψυχοκοινωνικές αναπηρίες, διατρέχουν ακόμα υψηλότερο κίνδυνο να υποστούν κάποια μορφή βίας ή κακοποιητικής συμπεριφοράς.

Η συνεδρίαση της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Γυναικών και την Ισότητα των Φύλων που πραγματοποιήθηκε τον Νοέμβριο του 2018 στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ανέδειξε σημαντικά στατιστικά δεδομένα για τη βία που υφίστανται οι γυναίκες με αναπηρία. Η Ferragut Rosa Estaras (2018), η οποία παρουσίασε τα εν λόγω δεδομένα, υποστήριξε ότι οι γυναίκες με αναπηρία, έχουν δύο έως πέντε φορές περισσότερες πιθανότητες να πέσουν θύματα βίας, σε σύγκριση με τις γυναίκες χωρίς αναπηρία. Παράλληλα, όπως αναδείχθηκε στην παρούσα συνεδρίαση, το 34% των ευρωπαϊκών γυναικών με αναπηρία ή πρόβλημα υγείας, έχουν υποστεί σεξουαλική ή σωματική βία από τον σύντροφο τους κάποια στιγμή κατά την διάρκεια της ζωής τους. Την ίδια στιγμή, αναγνωρίζεται ότι η στέρωση των γυναικών με αναπηρία χωρίς την γνώση τους ή τη θέλησή τους, αποτελεί μια μορφή βίας. Σύμφωνα με τα παραπάνω είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι οι γυναίκες με αναπηρία είναι συχνότερα θύματα βίας, και μάλιστα αυτό προέρχεται κατά ένα μεγάλο ποσοστό εντός της οικογένειας τους.

Η αναγκαστική στέρωσή και άμβλωση, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αποτελεί μία μορφή βίας που συχνά υφίστανται οι γυναίκες και τα κορίτσια με αναπηρία. Η έκθεση που δημοσίευσαν το European Disability Forum (EDF) CERMI Women's Foundation (2017) παρουσιάζει στοιχεία που έχουν καταγραφεί στην Ευρώπη σχετικά με την αναγκαστική στέρωση για τις γυναίκες και τα κορίτσια με αναπηρία. Για παράδειγμα, στην Ισπανία συνεχίζεται να πραγματοποιείται η

αναγκαστική στέρωση, ειδικά σε γυναίκες με νοητικές ή ψυχοκοινωνικές αναπηρίες. Το 2015 το δικαστήριο της Κροατίας, επέτρεψε την αναγκαστική στέρωση σε γυναίκα με ψυχοκοινωνική αναπηρία, καθότι σύμφωνα με την κρίση του δικαστηρίου, με τις συχνές εγκυμοσύνες έβαζε σε κίνδυνο τη ζωή της. Χώρες όπως η Νορβηγία, η Φιλανδία, Δανία και άλλες είχαν πρόσφατα προγράμματα αναγκαστικής στέρωσης. Η μέθοδος της αναγκαστικής στέρωσης, όπως υπογραμμίζεται στην παρούσα έκθεση, μπορεί να βλάψει σοβαρά την υγεία των γυναικών με αναπηρία. Εν κατακλείδι, αυτό που ευελπιστεί η παρούσα έκθεση, είναι όλες οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης να κυρώσουν τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, η οποία απαγορεύει την αναγκαστική στέρωση και την άμβλωση καθώς και να καταστήσει τη βία των γυναικών παράνομη, ώστε με αυτόν τον τρόπο και η αναγκαστική στέρωση και άμβλωση να γίνουν παράνομες.

Στην Ελλάδα, δεν υπάρχουν βάσεις δεδομένων που να καταγράφουν περιστατικά βίας για τις γυναίκες με αναπηρία. Ωστόσο, το 2018 Το Δίκτυο Υποστηρικτικών Δομών της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων (Γ.Γ.Ι.Φ.) για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών και την προστασία των θυμάτων, ανάρτησε σημαντικά στατιστικά δεδομένα σχετικά με τη βία κατά των γυναικών. το 2018, το σύνολο των γυναικών που κάλεσαν στην πανελλαδικής εμβέλειας 24ωρη Τηλεφωνική Γραμμή SOS 15900 ήταν 5.088, από τις οποίες οι 18 (1%) ήταν γυναίκες με αναπηρία. Από τις 25.079 των γυναικών που απευθύνθηκαν στα 41 Συμβουλευτικά Κέντρα από την αρχή της λειτουργίας τους, οι 131(1%) είναι γυναίκες με αναπηρία. Τέλος, 1518 γυναίκες φιλοξενήθηκαν στους Ξενώνες Φιλοξενίας από την αρχή της λειτουργίας του, από τις οποίες οι 13(1%) είναι γυναίκες με αναπηρία.

Σύμφωνα με πρόσφατες μελέτες του Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου, που παρουσιάστηκαν σε ημερίδα με θέμα «Εμφυλη βία» και πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Δράσεις προώθησης ισότητας των φύλων στην Περιφέρεια Κρήτης 2018 – 2020», τα ποσοστά κακοποίησης γυναικών στην Κρήτη είναι πάνω από το μέσο όρο της Ευρώπης. Σχετικά με τις γυναίκες με αναπηρία, είναι συγκλονιστικό ότι από τις 82 γυναίκες με αναπηρία που συμμετείχαν, το 81.7% έχει υποστεί κάποια μορφή κακοποίησης ή βίας. Συγκλονιστικό είναι επίσης το γεγονός, ότι θύτες αυτών των περιστατικών κακοποίησης ή βίας ανήκουν στο στενό οικογενειακό περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, οι θύτες μπορεί να είναι οι γονείς, ο σύντροφος ή ακόμα και ένας/μία φροντιστής/τρια που αναλαμβάνουν την φροντίδα της ανάπηρης γυναίκας. Από την άλλη πλευρά, τα θύματα που πλήττονται

περισσότερο, ανήκουν σε νεαρότερες ηλικίες, και συνήθως δεν έχουν πρακτική και συναισθηματική υποστήριξη.

Παράλληλα, εκτός από την καταγραφή περιστατικών βίας, σημαντικός είναι ο παράγοντας της δυνατότητας πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Η πρόσβαση αφορά σε εμπόδια στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον, δηλαδή είτε λόγω απουσίας προσβάσιμου περιβάλλοντος, όπως για παράδειγμα ράμπες αμαξιδίων, είτε λόγω απουσίας υπηρεσιών ενημέρωσης σε προσβάσιμη μορφή, όπως για παράδειγμα έντυπα σε μορφή braille. Την ίδια στιγμή, απουσιάζει πλήρως η δυνατότητα βοήθειας από εξειδικευμένο προσωπικό, διερμηνείς νοηματικής γλώσσας ή ακόμα και η ύπαρξη προσωπικού βοηθού. Επομένως, όλα τα παραπάνω, αποτελούν άρνηση εύλογων προσαρμογών, και όπως εξηγήθηκε, αποτελούν και μια μορφή διάκρισης. Είναι όμως και σημαντικά εμπόδια, καθότι αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες ώστε μια γυναίκα με αναπηρία να καταγγείλει ένα περιστατικό κακοποίησης ή βίας.

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι η βία κατά των γυναικών με αναπηρία είναι υπαρκτή και μάλιστα πολλές φορές δύσκολο να καταγγεληθεί, διότι γυναίκες με νοητικές ή ψυχοκοινωνικές αναπηρίες δεν έχουν τη δυνατότητα να αναγνωρίσουν και να δηλώσουν μία κακοποιητική συμπεριφορά. Ένα σημαντικό κενό που υπάρχει στην Ελλάδα, είναι η απουσία καταγραφής των περιστατικών και των μορφών βίας. Από την άλλη πλευρά, η πρόσβαση στη δικαιοσύνη αποτελεί καθοριστικό εμπόδιο. Για αυτόν τον λόγο, όπως έχει αναδειχθεί και παραπάνω, οι πολιτικές κατά της βίας των γυναικών με αναπηρία έχουν στόχο την καταγραφή των περιστατικών αλλά και τη διευκόλυνση στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

3.4 Η κατάσταση Υγείας και η πρόσβαση σε αυτή

Οι άνδρες και οι γυναίκες, διαφέρουν ως προς την βιολογική τους δομή και επομένως αυτό οδηγεί σε διαφορετικές ανάγκες σχετικά με την υγεία τους. Πιο συγκεκριμένα, η υγεία των γυναικών επηρεάζεται σημαντικά από το αναπαραγωγικό τους σύστημα και είναι πιο ευάλωτες σε σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα. Όμως, πέρα από τη βιολογική διάκριση, υπάρχουν και παράγοντες που καθιστούν τις γυναίκες πιο ευάλωτες, όπως για παράδειγμα μια γυναίκα που υφίστανται βία, είναι πιθανό η κατάσταση της υγείας της να είναι επιβαρυνμένη (De Silva de Alwis, 2008). Εύλογα λοιπόν, η κατάσταση υγείας των γυναικών με αναπηρία επηρεάζεται από τους δύο παράγοντες, δηλαδή το γεγονός ότι είναι γυναίκες αλλά και το γεγονός ότι είναι

ανάπηρες. Ως αποτέλεσμα, οι γυναίκες με αναπηρία είναι διπλά μειονεκτούσες, και ανήκουν στις πιο ευάλωτες από τους ευάλωτους.

Στον τομέα της υγείας, όπως παρουσιάστηκε το 2018 από την Ferragut Rosa Estaras, σύμφωνα με τον δείκτη ισότητας των φύλων του EIGE για το 2017, κατά μέσο όρο το 13 % των γυναικών με αναπηρίες έχει ιατρικές ανάγκες που δεν καλύπτονται και το 12 % οδοντιατρικές ανάγκες που δεν καλύπτονται, ενώ στην περίπτωση των γυναικών χωρίς αναπηρίες το 5 % έχει ιατρικές ανάγκες που δεν καλύπτονται. Όσον αφορά την αναπαραγωγική και σεξουαλική υγεία, τονίζεται ότι συχνά εμποδίζεται η πρόσβαση σε αυτή. Σύμφωνα με την έκθεση του Παγκόσμιου οργανισμού Υγείας για την αναπηρία (World report on disability, 2011) οι γυναίκες με αναπηρία, πραγματοποιούν σε μικρότερο βαθμό εξετάσεις για τον καρκίνο, και ιδιαίτερα για τον καρκίνο του μαστού, μία ασθένεια που εάν δεν διαγνωστεί εγκαίρως μπορεί να οδηγήσει στον θάνατο. Στην Ελλάδα, σχετικά με τις παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας, διαπιστώνεται ένα σημαντικό κενό. Απουσιάζουν σύγχρονες απεικονιστικές τεχνολογίες, όπως ο μαστογράφος, ο οποίος δεν διατίθεται σε γυναίκες με κινητικές αναπηρίες που δεν έχουν τη δυνατότητα να σταθούν όρθιες ώστε να πραγματοποιήσουν την εξέτασή (Ε.Σ.Α.μεΑ., 2019Α)

Επιπλέον σύμφωνα με την έκθεση για την κατάσταση υγείας των Ελλήνων (2017) το 2015, το προσδόκιμο ζωής για τους Έλληνες άνδρες ανέρχεται στα 79 έτη κατά μέσο όρο και στις Ελληνίδες γυναίκες στα 84 έτη, δηλαδή οι γυναίκες ζουν πέντε χρόνια περισσότερο από τους άνδρες. Στην ίδια έκθεση όμως, αναφέρεται ότι πάνω από την ηλικία των 65 ετών, η αναπηρία και για τα δύο φύλα προσεγγίζει τα 2/3 του συνολικού πληθυσμού. Αυτό σημαίνει λοιπόν, ότι οι γυναίκες με αναπηρία ηλικίας άνω των 65 ετών, είναι περισσότερες και ταυτόχρονα ζουν περισσότερα χρόνια με την αναπηρία τους. Με άλλα λόγια, η Ελληνίδα στην ηλικία των 65 ετών, προσδοκά να ζήσει άλλα 21,3 χρόνια, ωστόσο μόνο το 1/3 από αυτά θα ζήσει χωρίς αναπηρία.

Στην έκθεση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας για την αναπηρία (World report on disability, 2011) αναφέρει σχετικά με την προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία, ότι αφενός η δυσκολία πρόσβασης στα κέντρα υγείας και αφετέρου η δυσκολία επικοινωνίας με τους παρόχους υπηρεσιών υγείας, αποτελούν σημαντικά εμπόδια στην χρήση υπηρεσιών υγείας. Για παράδειγμα, στις ΗΠΑ κωφές γυναίκες είχαν δυσκολία να επικοινωνήσουν με τους φροντιστές υγείας, καθώς δεν ήταν σωστά εκπαιδευμένοι. Αυτό που διαπιστώνει η παρούσα έκθεση είναι ότι οι γυναίκες με αναπηρία αντιμετωπίζουν τα περισσότερα εμπόδια στην πρόσβαση τους στις υπηρεσίες

υγείας, διότι καθίστανται διπλά μειονεκτούσες, σε σύγκριση με τους άνδρες με αναπηρία αλλά και σε σχέση με τις γυναίκες χωρίς αναπηρία.

Από τα παραπάνω δεδομένα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η αναπηρία για τις γυναίκες αποτελεί ένα επιπλέον εμπόδιο, εκτός της διάκρισης λόγω φύλου, στην ίση πρόσβαση τους σε υπηρεσίες υγείας. Σε γενικές γραμμές, η υγειονομική περίθαλψη για τα άτομα με αναπηρία αποτελεί δικαίωμα και συμβάλλει στην άρση των ανισοτήτων(Αλεξιάδου,2020). Πόσο μάλλον λοιπόν, η εξατομικευμένη υποστήριξη καθώς και οι εύλογες προσαρμογές στο πεδίο της προσβασιμότητας θα καταστήσουν την υγειονομική περίθαλψη των γυναικών με αναπηρία, δικαίωμα για ίση συμμετοχή.

Β ΜΕΡΟΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

4. Σκοπός της έρευνας

Από την βιβλιογραφική ανασκόπηση που προηγήθηκε συμπεραίνουμε ότι οι γυναίκες με αναπηρία βιώνουν διάκριση και εμπόδια με διπλή δυναμική. Η διπλή διάκριση που υφίστανται, λόγω φύλου και λόγω αναπηρίας, καθιστά σαφή την ευάλωτη θέση των γυναικών με αναπηρία. Ιστορικά όμως, οι εμπειρίες των γυναικών με αναπηρία απουσιάζουν τόσο στο φεμινιστικό κίνημα αλλά και την ίδια στιγμή δεν συμπεριλαμβάνονται στο αναπηρικό κίνημα (Morris, 1998). Από τη μία πλευρά, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Morris, οι γυναίκες με αναπηρία υπήρξαν αόρατες για το αναπηρικό κίνημα και από την άλλη το φεμινιστικό κίνημα αντιλαμβανόταν την αναπηρία ως ένα παράπλευρο θέμα. Ειδικότερα, η διάσταση της αναπηρίας απουσίαζε από το φεμινιστικό κίνημα μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1980, κυρίως διότι η αναπηρία αντιπροσώπευε στερεοτυπικές αντιλήψεις (Kasprzak, 2019). Υπό το ίδιο πρίσμα, οι Traustadottir και Harris (1997) υπογραμμίζουν ότι οι γυναίκες με αναπηρία αγνοήθηκαν από τα κινήματα για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία αλλά και από τις φεμινιστικές ανησυχίες. Εύλογα λοιπόν, αποτελεί ενδιαφέρον να ερευνηθούν οι τρέχουσες πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία.

Βασική υπόθεση της εργασίας είναι ότι, αφενός οι πολιτικές για την ισότητα των φύλων δεν λαμβάνουν υπόψη τους τη διάσταση της αναπηρίας, και αφετέρου οι πολιτικές για την αναπηρία δεν συμπεριλαμβάνουν τη διάσταση του φύλου, Με αποτέλεσμα οι πολιτικές που υλοποιούνται για τις γυναίκες με αναπηρία να είναι περιορισμένες.

Παράλληλα, η παρούσα εργασία προσδοκά να απαντήσει στα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- i. κατά πόσο οι πολιτικές που υλοποιούνται για τις γυναίκες λαμβάνουν υπόψη τους τη διάσταση της αναπηρίας
- ii. κατά πόσο οι πολιτικές για τα άτομα με αναπηρία συμπεριλαμβάνουν τη διάσταση του φύλου

4.1 Μεθοδολογία της έρευνας

Για την παρούσα εργασία, και συγκεκριμένα για την εκπλήρωση του σκοπού της αλλά και για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων επιλέχθηκε η ποιοτική μεθοδολογία έρευνας. Τα ποιοτικά δεδομένα συμβάλλουν στην εις βάθος διερεύνηση και κατανόηση του προβλήματος (Mason, 2011). Παράλληλα, η ποιοτική έρευνα συμβάλλει ώστε ο ερευνητής να κατανοήσει και να περιγράψει την κοινωνική πραγματικότητα (Τσιόλης, 2014). Υπό αυτό το πρίσμα, η ποιοτική έρευνα κρίθηκε κατάλληλη για τη συγκεκριμένη εμπειρική έρευνα. Ειδικότερα, διενεργήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις σε βάθος, οι οποίες έδιναν τη δυνατότητα της ευελιξίας των ερωτήσεων στο πλαίσιο μιας χαλαρής συζήτησης. Αναλυτικότερα, οι ερωτήσεις μπορούσαν να τεθούν όχι με απόλυτη σειρά καθώς και να προστεθούν ή να αφαιρεθούν ερωτήματα, υπό την προϋπόθεση ότι αυτά κινούνται γύρω από τους προκαθορισμένους θεματικούς άξονες.

Αρχικά, η ερευνήτρια επικοινωνήσε με τους φορείς μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ώστε να εξηγήσει τον σκοπό της έρευνας και να τους προσκαλέσει σε μια διαδικτυακή συνέντευξη. Στη συνέχεια, μετά από μια εβδομάδα, η ερευνήτρια επικοινωνήσε τηλεφωνικά με τους φορείς με σκοπό να επιβεβαιώσει τη συμμετοχή τους στην έρευνα. Τέλος, στάλθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου το έντυπο ενημέρωσης-συναίνεσης, το οποίο παρατίθεται στο Παράρτημα 1, και οριστικοποιήθηκε η μέρα και η ώρα της διαδικτυακής συνέντευξης που είχαν επιλέξει οι φορείς που συμμετείχαν. Οι συνεντεύξεις διήρκεσαν μεταξύ 40 και 50 λεπτά και η περίοδος διεξαγωγής τους ήταν εντός του μηνός Δεκεμβρίου.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι επιλέχθηκε από την ερευνήτρια η συνέντευξη μέσω διαδικτυακής πλατφόρμας, για να αποφευχθεί η προσωπική επαφή, καθώς η πανδημία του covid-19 εξακολουθεί να επιτάσσει κάθε μέτρο κοινωνικής αποστασιοποίησης. Ωστόσο, οι συνεντεύξεις μέσω διαδικτύου διακρίνονται από πλήθος πλεονεκτημάτων και αποτελούν μια σύγχρονη μέθοδο εξαγωγής ποιοτικών δεδομένων. Σύμφωνα με την Παρασκευοπούλου-Κόλια (2020), οι συνεντεύξεις μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας επιτρέπουν την απευθείας επικοινωνία, παρά το γεγονός ότι ο ερευνητής/τρια και ο συμμετέχων/ουσα βρίσκονται σε διαφορετική τοποθεσία. Με γνώμονα λοιπόν, τις ιδιαίτερες συνθήκες της παρούσας πανδημίας, κρίθηκε κατάλληλη η διαδικτυακή συνέντευξη.

Τέλος, σχετικά με την επιλογή των φορέων που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα, πρέπει να αναφερθεί ο περιορισμένος αριθμός, ωστόσο προς υπεράσπιση της ποιότητας της παρούσας εργασίας, οι φορείς που συμμετέχουν διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη χάραξη και υλοποίηση πολιτικών για τα άτομα με αναπηρία αλλά και για τις γυναίκες. Ως εκ τούτου, τα αποτελέσματα κρίνονται ικανοποιητικά καθώς οι απαντήσεις των συμμετεχόντων κινούνταν στο ίδιο πλαίσιο. Σε κάθε περίπτωση όμως, τα συμπεράσματα αυτής της έρευνας είναι ενδεικτικά και δεν μπορούν να γενικευθούν, καθώς όπως συμβαίνει σε όλες τις ποιοτικές έρευνες, χαρακτηρίζονται από υποκειμενικότητα, τόσο από την πλευρά των ερωτώμενων όσο και από την πλευρά της ερευνήτριας. Εξάλλου, ο σκοπός της έρευνας ήταν εξαρχής η εις βάθος διερεύνηση του υπό μελέτη θέματος και όχι η γενίκευση των αποτελεσμάτων.

4.2 Φορείς

Για την επιλογή των φορέων, χρησιμοποιήθηκαν πληροφορητές-κλειδιά που κατέχουν σημαντικό ρόλο στην δημιουργία και χάραξη πολιτικών τόσο για τις γυναίκες όσο και για τα άτομα με αναπηρία. Πιο συγκεκριμένα, η ερευνήτρια επικοινωνήσε με τη Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων (Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ.) που υλοποιεί πολιτικές για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών. Ταυτόχρονα, επιλέχθηκε μέλος πολιτικού κόμματος που εντάσσεται σε ομάδα χάραξης πολιτικών για τα άτομα με αναπηρία ώστε να καταστεί με περισσότερη σαφήνεια η αξιολόγηση των υφιστάμενων πολιτικών που χαράζονται για τις γυναίκες με αναπηρία. Για τον ίδιο λόγο, αλλά και για τη διερεύνηση των πολιτικών αφενός από την πλευρά των πολιτικών για την αναπηρία και αφετέρου από την οπτική των πολιτικών για την ισότητα των φύλων, κρίθηκε σκόπιμο να συμπεριληφθεί στην έρευνα μας, η Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.μεΑ.), δηλαδή ο επίσημος φορέας υπεράσπισης και διεκδίκησης των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία, ο οποίος κατέχει καθοριστικό ρόλο στον διάλογο μεταξύ του κράτους και των αναπηρικών κινημάτων για τις πολιτικές που σχεδιάζονται και υλοποιούνται για τα άτομα με αναπηρία. Τέλος, στην έρευνα συμμετείχε η Εθνική Επιτροπή για τα δικαιώματα του Ανθρώπου(ΕΕΔΑ), η οποία αποτελεί το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής πολιτείας που διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στα θέματα προώθησης δικαιωμάτων, και αποτελεί τη γέφυρά μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών και του κράτους.

4.3 Δεοντολογία

Αναφορικά με ζητήματα δεοντολογίας, αρχικά η πρόταση της παρούσας διπλωματικής εργασίας εγκρίθηκε από τη συνέλευση των καθηγητών του τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου, αφού πρώτα κατατέθηκε ο τίτλος και η περίληψη της από την ερευνήτρια. Στη συνέχεια, υπό τις οδηγίες της επιβλέπουσας καθηγήτριας, αποφασίστηκε η μεθοδολογία της έρευνας, επιλέχθηκαν οι φορείς και τέλος σχεδιάστηκε ο οδηγός συνέντευξης. Σχετικά με τους φορείς που συμμετείχαν, η ερευνήτρια συνέταξε ένα έντυπο ενημέρωσης-συναίνεσης, το οποίο στάλθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, και ζητήθηκε από τις εκπροσώπους των φορέων να το υπογράψουν. Ειδικότερα, το έντυπο ενημέρωσης, παρείχε πληροφορίες σχετικά με τον σκοπό της έρευνας, τον τρόπο συμμετοχής και τη διασφάλιση της ανωνυμίας. Ακολούθως, η ερευνήτρια υπέγραψε με τη σειρά της το έντυπο και το απέστειλε εκ νέου στις συμμετέχουσες. Το έντυπο παρατίθεται στο παράρτημα 1.

4.4 Οδηγός συνέντευξης το περιεχόμενων των θεματικών αξόνων

Για τη συλλογή των ποιοτικών δεδομένων που θα απαντήσουν στα ερευνητικά μας ερωτήματα, Οι ημιδομημένες συνεντεύξεις περιλαμβάνουν πέντε κεντρικούς άξονες. Ο πλήρης οδηγός συνέντευξης παρατίθεται στο Παράρτημα 2. Διευκρινίζουμε ότι, τα ερωτήματα διαφοροποιούνται ελαφρώς ανάλογα σε ποιον φορέα απευθύνονται. Για παράδειγμα, σχετικά με τις πολιτικές που υλοποιούνται για τις γυναίκες με αναπηρία, η ερώτηση προς την εκπρόσωπο του πολιτικού κόμματος, διαφοροποιήθηκε ως προς ποιες πολιτικές θεωρεί σημαντικότερες από αυτές που ήδη υλοποιούνται. Σε γενικές γραμμές όμως, παρά το γεγονός αυτό οι ερωτήσεις κινούνται γύρω από τους εξής θεματικούς άξονες:

A καταγραφή των πολιτικών

B Αξιολόγηση των πολιτικών

Γ Ενσωμάτωση ευρωπαϊκών πολιτικών

Δ προβλήματα και αντιστάσεις στην υλοποίηση των πολιτικών

Ε Προτάσεις για πολιτικές

4.5 Ανάλυση των αποτελεσμάτων

A. Καταγραφή των πολιτικών:

Σχετικά με τις υφιστάμενες πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία, όλες οι συμμετέχουσες ανέφεραν ότι αυτές μπορούμε να τις βρούμε μέσα στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία (ΕΣΔΑΜΕΑ). Την ίδια στιγμή, πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία εντάσσονται και στο εθνικό σχέδιο δράσης για την ισότητα των φύλων 2021-2025(ΕΣΔΙΦ). Καθοριστικό ρόλο για τη χάραξη πολιτικών για τις γυναίκες με αναπηρία διαδραματίζει και η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες που έχει υπογραφεί και από την Ελλάδα.

Η εκπρόσωπος της ΕΕΔΑ αναγνωρίζει τη διπλή διάκριση που υφίστανται οι γυναίκες με αναπηρία και αναφέρει ότι υπάρχουν εξειδικευμένες πολιτικές μέσα στο ΕΣΔΑΜΕΑ. Όπως τονίζει :

« είναι πάρα πολύ σημαντικό ότι καταρτίστηκε σχέδιο δράσης , έχουμε εθνική στρατηγική και βλέπουμε μέσα εξειδικευμένες δράσεις για γυναίκες με έμφαση στην ισότητα των φύλων »

Υπό το ίδιο πρίσμα, η εκπρόσωπος του πολιτικού κόμματος υπογραμμίζει τη σημαντικότητα του ΕΣΔΑΜΕΑ με τα εξής:

« θεωρώ ότι η εκπόνηση του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, που αποτελεί νόμο του ελληνικού κράτους, περιλαμβάνει τις γυναίκες με αναπηρία »

Σχετικά με τους άξονες των πολιτικών του ΕΣΔΑΜΕΑ που αφορούν και τις γυναίκες με αναπηρία, η εκπρόσωπος του πολιτικού κόμματος σημειώνει τρεις νόμους.

« Οι κύριοι νόμοι είναι οι 4865/2021, ο 4850/2021 και ο 4818/2021 που περιλαμβάνουν και τη γυναίκα με αναπηρία. Οι βασικότεροι άξονες της νομοθεσίας είναι η προσβασιμότητα και το δικαίωμα της κοινωνικής συμμετοχής»

Ειδικότερα, η εκπρόσωπος του πολιτικού κόμματος, αναφέρει μια νέα εξέλιξη σχετικά με την καθημερινότητα των ατόμων με αναπηρία, η οποία αφορά την υπηρεσία του προσωπικού βοηθού που απευθύνεται και στις γυναίκες με αναπηρία.

« Ο θεσμός του προσωπικού βοηθού θα ξεκινήσει αρχές του 2022 , όπου το κάθε άτομο με αναπηρία, ανάλογα αν πληροί κάποια κριτήρια, θα μπορεί να έχει δίπλα του ένα προσωπικό βοηθό, 'ώστε να βγαίνει από το σπίτι και να δραστηριοποιείται »

Η εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ. ωστόσο υπογράμμισε ότι το παρόν ΕΣΔΑΜΕΑ παρουσιάστηκε στην τελική του μορφή τον Δεκέμβριο του 2020 και δεν έχει υπάρξει ουσιαστική υλοποίηση κάποιας εξειδικευμένης πολιτικής για τις γυναίκες με αναπηρία. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει:

« Δεν υπάρχουν συγκεκριμένες πολιτικές που να στοχεύουν αποκλειστικά στις γυναίκες με αναπηρία, βέβαια αυτό έχει αρχίσει και αλλάζει από πέρυσι αλλά δεν έχει υλοποιηθεί κάτι ακόμη »

Επιπλέον, αναφέρεται στην αξιολόγηση της Ελλάδας από την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών που πραγματοποιήθηκε το 2019 σχετικά με το κατά πόσο η Ελλάδα εφαρμόζει τη Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, όπου υπήρξε ιδιαίτερη μνεία σχετικά με τις γυναίκες με αναπηρία.

« εκεί ήταν μια παρατήρηση της Επιτροπής, ότι δεν υπάρχουν στοχευμένες πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία , υπάρχουν γενικά πολιτικές για την αναπηρία , που αφορούν όλα τα άτομα με αναπηρία, αλλά όχι για τις γυναίκες με αναπηρία»

Εντούτοις, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ. παρατηρεί ότι αυτό αρχίζει να αλλάζει. Έτσι λοιπόν μας αναφέρει τα εξής:

« φαίνεται ότι υπάρχει μια αλλαγή, έχουμε τα δύο σχέδια δράσης. Καταρχήν έχουμε το εθνικό σχέδιο δράσης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία , εκεί υπάρχει ένας συγκεκριμένος στόχος, ο στόχος 9, που επικεντρώνεται στις γυναίκες με αναπηρία και περιλαμβάνει δράσεις που έχουν να κάνουν με την ενσωμάτωση της

διάστασης της αναπηρίας στις πολιτικές για το φύλο και το ανάποδο, το disability mainstreaming Στο gender mainstreaming»

Κατά την περίοδο διεξαγωγής των συνεντεύξεων δημοσιεύθηκε το νέο ΕΣΔΙΦ 2021-2025 από τη Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ.. Έτσι λοιπόν, η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. υπογράμμισε τη συμβολή του εν λόγω σχεδίου σε σχέση με τις τρέχουσες πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία με τα εξής:

«στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την ισότητα των φύλων 2021-2025 προβλέπονται δράσεις για τις γυναίκες με αναπηρία »

Παράλληλα, αναγνωρίζει και τη συμβολή του ΕΣΔΑΜΕΑ καθώς όπως τονίζει:

«η θεματική της ισότητας των φύλων εισέρχεται και στα σχέδια άλλων φορέων όπως και στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία που πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά»

Υπό το ίδιο πρίσμα, η εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ. αναφέρεται στο παρών ΕΣΔΙΦ.

«Έχουμε το πρόσφατο, σχέδιο δράσης για την ισότητα των φύλων, το οποίο δημοσιεύθηκε την προηγούμενη εβδομάδα, όπου εκεί συνδέεται και με το άλλο σχέδιο δράσης , υπάρχουν δράσεις που αφορούν τη θέσπιση πολιτικών για τις γυναίκες με αναπηρία , σε συνεργασία με την Ε.Σ.Α.μεΑ. »

Τόσο η εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ. όσο και η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. μας γνωρίζουν μια πρόσφατη εξέλιξη, η οποία αφορά πρωτόκολλο συνεργασίας που υπογράφηκε τον Οκτώβριο μεταξύ της Ε.Σ.Α.μεΑ. και της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. . Το πρωτόκολλο συνεργασίας προβλέπεται στο ΕΣΔΑΜΕΑ και στο ΕΣΔΙΦ 2021-2025, και η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. αναφέρει τα εξής:

«Για πρώτη φορά έχει υπογραφεί πρωτόκολλο συνεργασίας της υπηρεσίας με την Ε.Σ.Α.μεΑ., για αυτό ότι αναφέρουμε μέσα στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την ισότητα

των φύλων στόχος μας είναι να υπάρχει σε συνεργασία με την Ε.Σ.Α.μεΑ και με το παρατηρητήριο της Ε.Σ.Α.μεΑ για να υλοποιηθούν καλύτερα οι πολιτικές »

Σχετικά με τις δράσεις που αφορούν αυτή τη συνεργασία η εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ σημειώνει τα εξής:

« τις δράσεις μπορούμε να τις ταξινομήσουμε σε τρεις άξονες, ο ένας έχει να κάνει με τη διαμόρφωση πολιτικών, όπου εκεί θα κάνουμε την ενσωμάτωση της διάστασης της αναπηρίας στις πολιτικές για το φύλο και την ενσωμάτωση του φύλου στις πολιτικές για την αναπηρία, κάτι που τώρα δεν το έχουμε ή μπορεί να είναι κάτι πολύ περιορισμένο και να μην είναι εμφανές»

Στον εν λόγω άξονα δίνει έμφαση και η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ.

« Υπάρχουν δράσεις μέσα στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την ισότητα των φύλων που αφορά την ενσωμάτωση του φύλου στις τομεακές πολιτικές στο gender mainstreaming όπως η συμμετοχή στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία»

Αναφορικά με δράσεις για τις γυναίκες που υφίστανται διπλές και τριπλές διακρίσεις, η εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ, μας ενημερώνει ότι υπάρχει μέριμνα στο εν λόγω πρωτόκολλο. Πιο συγκεκριμένα:

« Αυτό που προσδοκούμε να κάνουμε είναι πιο στοχευμένες δράσεις, γιατί η γυναίκα με αναπηρία είναι ένα ευρύτερο σύνολο που υπάρχουν υποκατηγορίες, όπως είναι οι γυναίκες ρομά, μετανάστριες ή προσφύγισσες, αιτούσες άσυλο, οι γυναίκες που ζουν σε ιδρύματα ή σωφρονιστικά καταστήματα και οι ηλικιωμένες γυναίκες, που όλες αυτές οι κατηγορίες έχουν διαφορετικές ανάγκες και πρέπει να δούμε τι μπορούμε να κάνουμε για να αναδείξουμε τα εμπόδια και τους περιορισμούς που υφίστανται»

Επιπρόσθετα, σε σχέση με τις πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία, σύμφωνα με το πρωτόκολλο συνεργασίας, η εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ προσθέτει έναν ακόμα στόχο, ο οποίος αφορά την υλοποίηση μελετών και ερευνών.

« ο δεύτερος άξονας που είναι πάρα πολύ σημαντικός και σχετίζεται με τις πολιτικές, είναι ότι αυτή τη στιγμή αυτό που λείπει στην Ελλάδα είναι ότι δεν έχουμε έρευνες, δεν έχουμε ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα έτσι ώστε να έχουμε μια εικόνα για το ποια είναι η κατάσταση των γυναικών με αναπηρία , ο δεύτερος άξονας στοχεύει στο να δημιουργηθούν δείκτες και να πραγματοποιηθούν έρευνες ώστε να έχουμε μια αποτύπωση της κατάστασης»

Σχετικά με αυτό, η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. αναφέρεται σε μια έρευνα που πραγματοποιείται αυτό το χρονικό διάστημα από την Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. για την κατάσταση των γυναικών με αναπηρία

«Στο πλαίσιο του Εθνικού Σχεδίου Δράσης των ατόμων με αναπηρία , μία από τις πρώτες δράσεις που έχει αρχίσει να υλοποιείται από την υπηρεσία μας, είναι μια έρευνα σχετικά με την κατάσταση των γυναικών με αναπηρία , η οποία υλοποιείται από το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας(ΚΕΘΙ) »

Στον τρίτο άξονα του εν λόγω πρωτοκόλλου, η εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ. μας γνωρίζει ότι δίνεται έμφαση στην ενημέρωση των γυναικών με αναπηρία για τα δικαιώματά τους, αλλά και στοχευέτε η ενημέρωση της κοινωνίας σχετικά με τα δικαιώματα των γυναικών με αναπηρία. Αναλυτικότερα:

«ο τρίτος άξονάς, ο οποίος είναι εξίσου σημαντικός, έχει να κάνει με την ευαισθητοποίηση πάνω στα δικαιώματα των γυναικών με αναπηρία, να ενημερώσουμε δηλαδή και τις ίδιες τις γυναίκες με αναπηρία για τα δικαιώματά τους, γιατί πολλές φορές δεν τα γνωρίζουν, αλλά και ευρύτερα την κοινωνία για τα δικαιώματα των γυναικών με αναπηρία »

Η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. μας ανέφερα σημαντικές δράσεις σε σχέση με την ενημέρωση των γυναικών με αναπηρία αλλά και την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας για την βία που πρόκειται να πραγματοποιηθούν το επόμενο χρονικό διάστημα, όπως αυτές προβλέπονται από το ΕΣΔΙΦ 2021-2025. Πιο συγκεκριμένα:

«Για την πρόληψη και καταπολέμηση της έμφυλης και της ενδοοικογενειακής βίας, έχει προβλεφθεί δράση για την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση, στο πλαίσιο του

άρθρου 13 της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης , με τη δημιουργία προσβάσιμου υλικού για τις γυναίκες με αναπηρία »

Παράλληλα, σχετικά με την ενίσχυση και αναβάθμιση του δικτύου δομών για την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών, η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. αναφέρει τα εξής:

«έχει προβλεφθεί μέσα σε συγκεκριμένη δράση να υπάρξει εκστρατεία ενημέρωσης των γυναικών και κοριτσιών με αναπηρία, πιο στοχευμένα πλέον, των οικογενειών τους και όσους φροντίζουν γυναίκες και κορίτσια με αναπηρία, σχετικά με την πρόληψη, αναγνώριση και αναφορά περιστατικών έμφυλης βίας. Επίσης, προβλέπεται να καταρτιστεί το ιατρικό προσωπικό, κοινωνικοί λειτουργοί, το προσωπικό της Γενικής Γραμματείας και η αστυνομία για τις μεθόδους αντιμετώπισης της βίας κατά των γυναικών και κοριτσιών με αναπηρία»

Όπως μας πληροφορεί η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ., μέσα από τα παραδοτέα της έρευνας που αναφέρθηκε παραπάνω, και έχει αρχίσει ήδη να υλοποιείται, θα δημιουργηθούν κανόνες και πρωτόκολλα δεοντολογίας για τους επαγγελματίες που φροντίζουν γυναίκες και κορίτσια με αναπηρία. Επιπλέον, τα αποτελέσματα της έρευνας θα αξιοποιηθούν για τη σύνταξη εγχειριδίου οδηγιών για τις γυναίκες και τα κορίτσια με αναπηρία που υφίστανται πολλαπλές διακρίσεις, όπως μετανάστριες, προσφύγιες ή αιτούσες άσυλο.

Η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. αναφέρεται και στην πρόθεση της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. για την αλλαγή του νομικού πλαισίου σχετικά με την αναγκαστική στέρωση των γυναικών και κοριτσιών με αναπηρία

«γενικότερα υπάρχει ένα θέμα εάν το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο καλύπτει όσους βρίσκονται υπό δικαστική συμπαράσταση και ειδικότερα τις γυναίκες ή τα κορίτσια με αναπηρία που είναι πιο ευάλωτες»

Στο πλαίσιο της αναβάθμισης των δομών, η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. δίνει έμφαση και στην προσβασιμότητα των κτιρίων καθώς αποτελεί στόχο του

ΕΣΔΙΦ2021-2025 που θα πραγματοποιηθεί σε συνεργασία με την Εθνική Αρχή Προσβασιμότητας. Όπως σημειώνει:

«Η δική μας υπηρεσία έχει ως στόχο να καταγράψει το που βρίσκονται τα κτίρια και οι δομές, αν είναι δηλαδή προσβάσιμα ή εάν έχουν ελλείψεις ως προς τη προσβασιμότητα. Σε γενικές γραμμές επειδή έχει γίνει ήδη μια πρώτη προσπάθεια καταγραφής των κτιρίων, δεν έχουμε μεγάλα προβλήματα προσβασιμότητας»

Τέλος, η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. μας ενημερώνει σχετικά με δράσεις που έχουν υλοποιηθεί τα τελευταία χρόνια από την Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. Αυτά αφορούν κυρίως τη φυσική προσβασιμότητα στις δομές, την ηλεκτρονική προσβασιμότητα με τη δημιουργία προσβάσιμης ηλεκτρονικής σελίδας αλλά και σταθμούς εργασίας για άτομα με κινητική ή οπτική αναπηρία στη βιβλιοθήκη της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ.. Ενώ για την καταπολέμηση της βίας αναφέρει τις εξής δράσεις:

« Σχετικά με την καταπολέμηση της βίας έχουν πραγματοποιηθεί ημερίδες, οι οποίες παρείχαν πλήρη φυσική πρόσβαση ενώ υπήρξε διαθέσιμο υλικό σε μορφή braille. Επιπλέον, υπήρξαν διαφημιστικές δράσεις στην τηλεόραση και στο ραδιόφωνο πλήρως προσβάσιμα για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες»

B. Αξιολόγηση των πολιτικών

Σε γενικές γραμμές, οι πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία, όπως αυτές καταγράφονται μέσα από το ΕΣΔΑΜΕΑ και το ΕΣΔΙΦ 2021-2025, αξιολογούνται θετικά. Ωστόσο, καθότι αυτές δεν έχουν υλοποιηθεί ακόμα ή βρίσκονται στην αρχή της υλοποίησής τους, οι συμμετέχουσες αναφέρουν ότι βρίσκονται προς τη σωστή κατεύθυνση.

Η εκπρόσωπος της ΕΕΔΑ θεωρεί ότι:

«οι πολιτικές είναι σε καλό δρόμο, πολιτικές χαράζονται και σχεδιάζονται μέτρα και δράσεις, οι οποίες απεικονίζονται σε μεγάλο βαθμό στο σχέδιο δράσης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, όμως η εφαρμογή της νομοθεσίας και των μέτρων, εκεί εντοπίζω το πρόβλημα στην υλοποίηση»

Η εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ. υπογραμμίζει, όπως ειπώθηκε και παραπάνω, ότι αυτή τη στιγμή δεν υλοποιούνται συγκεκριμένες πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία, ωστόσο αναφέρει:

« δεν μπορούμε να πούμε ότι αυτή τη στιγμή έχουμε πολιτικές, βρίσκουμε το πρόβλημα και βλέπουμε ποια βήματα γίνονται για να αντιμετωπίσουμε αυτά τα προβλήματα και προς ποια κατεύθυνση πηγαίνουμε»

Εξάλλου, όπως μας ανέφερε και παραπάνω, σχετικά με τις πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία:

« Είναι κάτι που τώρα δεν το έχουμε ή μπορεί να είναι κάτι πολύ περιορισμένο και να μην είναι εμφανές»

Επιπρόσθετα, σχετικά με τις πολιτικές του ΕΣΔΙΦ 2016-2020, η εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ. εντοπίζει την απουσία στοχευμένων πολιτικών για τις γυναίκες με αναπηρία, εντούτοις θεωρεί ότι σύντομα αυτό θα αλλάξει.

« στο προηγούμενο σχέδιο δράσης για την ισότητα των φύλων 2016-2020 δεν υπήρχε η διάχυση της αναπηρίας στο να σχεδιαστούν πολιτικές οι οποίες θα στοχεύουν αποκλειστικά στις γυναίκες με αναπηρία , αυτό ήταν ένα σημαντικό κενό που προσπαθήσαμε να αναδείξουμε και μέσω της έκθεσης, που καταθέσαμε στα Ηνωμένα Έθνη ως αναπηρικό κίνημα , και βλέπουμε ότι αυτό αρχίζει και παίρνει ζωή μέσα από τα σχέδια δράσης και ευελπιστούμε ότι θα υλοποιηθεί και θα έχουμε εξελίξεις το επόμενο χρονικό διάστημα»

Ταυτόχρονα, σχολιάζει και το παρόν ΕΣΔΙΦ 2021-2025, κατά τη διαβούλευση του οποίου συμμετείχε και η Ε.Σ.Α.μεΑ.

«είχε κάποια προβλήματα, για παράδειγμα μιλάνε για τις γυναίκες που είναι πρόσφυγες ή ηλικιωμένες , η αναπηρία δεν είναι μια κατηγορία από μόνη της, ενσωματώνεται μέσα σε αυτό το κομμάτι , δεν είναι μια κατηγορία αυτούσια γιατί μπλέκεται σε όλα αυτά, ήταν λοιπόν ένα πρόβλημα το οποίο δεν διαφοροποιήθηκε, αλλά τουλάχιστον ευελπιστούμε ότι υπάρχει αυτή η πρωτοβουλία και θα μιλήσουμε για το

disability mainstreaming στο πλαίσιο του φύλου πλέον και θεωρούμε ότι κάπου θα οδηγήσει»

Η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. θεωρεί ότι οι πολιτικές είναι στη σωστή κατεύθυνση και σημειώνει τα εξής:

« Για εμένα , οι πολιτικές δεν επαρκούν στο βαθμό που θα έπρεπε, όμως το επόμενο χρονικό διάστημα η υλοποίηση του σχεδίου δράσης για τα άτομα με αναπηρία θα ωθήσει όλους να κάνουν περισσότερα. Νομίζω ότι οι πολιτικές είναι στη σωστή κατεύθυνση και τα νομικά δεσμευτικά κείμενα που έχει υπογράψει η Ελλάδα λειτουργούν ως ένας μοχλός πίεσης »

Η εκπρόσωπος του πολιτικού κόμματος πιστεύει ότι το νομοθετικό πλαίσιο είναι επαρκές και εξασφαλίζει τη γυναίκα με αναπηρία. Όμως, παρατηρεί τα εξής:

« όλες οι γυναίκες θα απολαύσουν τα δικαιώματα που τους δίνουν οι νόμοι , πρέπει να γίνει κτήμα όλης της κοινωνίας , ότι εδώ πρέπει να προστατεύσουμε ένα τμήμα της κοινωνίας πολύτιμο που λέγεται γυναικά με αναπηρία »

Γ. Ενσωμάτωση ευρωπαϊκών πολιτικών

Στην Ελλάδα, οι πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία εναρμονίζονται πλήρως με τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό όπως αναδεικνύεται από τις συμμετέχουσες. Αυτό επιτυγχάνεται αφενός μέσα από τη Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες και αφετέρου μέσω της Ευρωπαϊκής στρατηγικής για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία και της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την ισότητα των φύλων. το ΕΣΔΑΜΕΑ αλλά και το ΕΣΔΙΦ αποτελούν απόρροια των παραπάνω.

Η εκπρόσωπος του πολιτικού κόμματος υποστηρίζει ότι το ελληνικό κράτος εναρμονίζεται πλήρως με τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό για τις γυναίκες με αναπηρία καθότι ακολουθεί τη Σύμβαση.

« Το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία είναι απόλυτά εναρμονισμένο με τη Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες»

Η εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ. προσθέτει, αναφερόμενη στην ευρωπαϊκή στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία 2021-2030:

« θεωρώ ότι αναδεικνύεται και εκεί το πρόβλημα των γυναικών με αναπηρία προφανώς η ευρωπαϊκή στρατηγική δεν έρχεται να επιβληθεί, έχει πιο πολύ συμβουλευτικό ρόλο αλλά θεωρώ ότι πάμε προς αυτή την κατεύθυνση, δηλαδή ότι θα πρέπει πλέον να λαμβάνονται μέτρα που θα αναδεικνύουν τα προβλήματα των γυναικών με αναπηρία και θα προσπαθούμε να μιλάμε για ένταξη τους και για την καταπολέμηση των διακρίσεων»

Στην ευρωπαϊκή στρατηγική για την αναπηρία κάνει λόγο και η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ.

« Οι πολιτικές ακολουθούν τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό με την έννοια ότι υπάρχουν κείμενα και σε επίπεδο ευρωπαϊκής ένωσης όπως είναι η ευρωπαϊκή στρατηγική 2021-2030 για την αναπηρία, σε συνέχεια της προηγούμενης στρατηγικής 2010-2020»

Ταυτόχρονα, η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. αναφέρεται και στην ευρωπαϊκή στρατηγική για την ισότητα των φύλων.

«Το σχέδιο δράσης για την ισότητα των φύλων σίγουρα ενσωματώνει την ευρωπαϊκή στρατηγική για την ισότητα των φύλων»

Ενώ καταλήγοντας, συμπεραίνει:

«Η ευρωπαϊκή στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία σε συνδυασμό με την ευρωπαϊκή στρατηγική για την ισότητα των φύλων είναι κείμενα που δίνουν κατευθύνσεις αλλά δεν είναι τόσο νομικά δεσμευτικά όσο η Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, για εμένα η Σύμβαση είναι αυτή που θα ωθήσει τις πολιτικές»

Στο ίδιο πλαίσιο , σχετικά με την ευρωπαϊκή στρατηγική και το ευρωπαϊκό δίκαιο, η εκπρόσωπος της ΕΕΔΑ αναφέρει:

«το σχέδιο δράσης για την αναπηρία είναι η έμπρακτη υλοποίηση των ευρωπαϊκών υποχρεώσεων της χώρας και δεν υπολείπμαστε όσον αφορά τις υποχρεώσεις με βάση το δίκαιο της ευρωπαϊκής ένωσης και τις πολιτικές της ευρωπαϊκής ένωσης»

Ωστόσο, η εκπρόσωπος της ΕΕΔΑ σημειώνει ότι:

« από εδώ και στο εξής μπορεί να καταγραφεί η πρόοδος , ο βαθμός υλοποίησης και τα αποτελέσματα »

Όσον αφορά την εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με το ευρωπαϊκό δίκαιο , η εκπρόσωπος του πολιτικού κόμματος αναφέρει:

«η ελληνική νομοθεσία είναι απόρροια της ευρωπαϊκής νομοθεσίας και είναι απόλυτα εναρμονισμένη»

Δ. Προβλήματα και αντιστάσεις για την υλοποίηση των πολιτικών

Σε σχέση με τα προβλήματα στην υλοποίηση πολιτικών που αφορούν τις γυναίκες με αναπηρία, αυτά συγκεντρώνονται σε άξονες όπως η χρηματοδότηση, ο σχεδιασμός και η πραγματοποίηση ερευνών και μελετών για τις γυναίκες με αναπηρία, η πολιτική βούληση και τέλος η δημιουργία ελεγκτικών μηχανισμών που θα παρακολουθούν την αποτελεσματικότητα των πολιτικών.

Η εκπρόσωπος του πολιτικού κόμματος εντοπίζει τα εξής προβλήματα:

« Το ένα είναι η χρηματοδότηση από το ταμείο ανάκαμψης και δεύτερον όλοι οι δημόσιοι λειτουργοί πρέπει να είναι ειδικά εκπαιδευμένοι σχετικά με το σχέδιο δράσης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία»

Το πρόβλημα της χρηματοδότησης είναι σημαντικό σύμφωνα και με την εκπρόσωπο της Ε.Σ.Α.μεΑ.. Αυτό που αναφέρει είναι:

«για να μπορέσεις να σχεδιάσεις πολιτικές , προφανώς χρειάζεσαι κάποια χρηματοδότηση, κάποια κονδύλια, για να μπορέσεις να υλοποιήσεις τις πολιτικές »

Από τα σημαντικότερα προβλήματα για την υλοποίηση πολιτικών για τις γυναίκες με αναπηρία, αποτελεί η απουσία ερευνών και μελετών. Η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. σημειώνει:

«Η έλλειψη στατιστικών στοιχείων είναι σημαντική, για να υλοποιήσεις πολιτικές πρέπει να ξέρεις την υφιστάμενη κατάσταση »

Επιπλέον, και ΗΗ εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ. τονίζει την απουσία μελετών που θα αναδείξουν τα προβλήματα.

«δεν έχουμε στατιστικά δεδομένα, δεν έχουμε δείκτες που επικεντρώνονται πάνω στις γυναίκες με αναπηρία ή και ποιοτικά δεδομένα, χρειαζόμαστε τα δεδομένα, ξέρουμε ότι η πιο ευάλωτη ομάδα από όλους στο χώρο της αναπηρίας είναι οι γυναίκες με αναπηρία, δέχονται πολλαπλές διακρίσεις, περισσότερες από τους άνδρες, οπότε χρειαζόμαστε τα δεδομένα»

Το εν λόγω πρόβλημα, που θα επιτρέψει τη χάραξη πολιτικών για τις γυναίκες με αναπηρία, εντοπίζεται και από την εκπρόσωπο της ΕΕΔΑ.

«διαχρονική μας παρατήρηση είναι ότι υπάρχει έλλειψη δεδομένων και στατιστικών στοιχείων»

Ενώ παρακάτω η εκπρόσωπος της ΕΕΔΑ συμπληρώνει ότι κάποια στατιστικά δεδομένα που έχουν καταγραφεί είναι αποσπασματικά και δεν επικεντρώνονται στις γυναίκες με αναπηρία.

« η γενική γραμματεία ισότητας των φύλων συγκεντρώνει στοιχεία και η Ελληνική Στατιστική Αρχή , αλλά τελικά δεν έχουμε συστηματική καταγραφή και την κατάλληλη εξειδίκευση για τις γυναίκες με αναπηρία»

Ένα ακόμα πρόβλημα που εντοπίζεται αφενός από την εκπρόσωπο της ΕΕΔΑ και αφετέρου από την εκπρόσωπο της Ε.Σ.Α.μεΑ. είναι η πολιτική βούληση και η συνέχεια σε ένα έργο. Η εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ. αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Χρειάζεται πολιτική βούληση και πρωτοβουλία πάνω σε αυτό το κομμάτι , βλέπουμε και από άλλες πολιτικές ότι πρέπει να υπάρχει μια συνέχεια , δηλαδή δεν συνεχίζεται το έργο που μπορεί κάποιος να έχει ξεκινήσει»

Η εκπρόσωπος ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι:

«είναι σημαντικό η συνέχεια, η συνεκτικότητα και η συστηματικότητα των μέτρων»

Ενώ παρακάτω προσθέτει:

«να υπάρχει συνέχεια και συνεκτικότητα ανεξαρτήτως πολιτικής ηγεσίας »

Τέλος, η εκπρόσωπος της ΕΕΔΑ αναφέρετε στην απουσία ελεγκτικών μηχανισμών που να αξιολογούν τις πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία.

« αυτό είναι ένα έλλειμμα εδώ στην Ελλάδα, δηλαδή το έλλειμμα αξιολόγησης και αποτίμησης του αντικτύπου των μέτρων στις ομάδες στις οποίες απευθύνονται»

Και συμπληρώνει:

«γίνεται μια αποτίμηση μέσω των εκθέσεων που ζητά η επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία από τη χώρα, αλλά πρέπει και εσωτερικά, σε εθνικό επίπεδο να δημιουργηθούν οι κατάλληλοι μηχανισμοί, οι οποίοι να εξετάζουν τον αντίκτυπο των μέτρων και τελικά την ουσιαστική υλοποίηση των μέτρων»

Ε. Προτάσεις για πολιτικές

Σχετικά με τις πολιτικές που αφορούν τις γυναίκες με αναπηρία, οι συμμετέχουσες προτείνουν αλλαγές αναφορικά με τη διαμόρφωση των πολιτικών και ταυτόχρονα Δίνουν έμφαση σε στοχευμένες δράσεις για την καθημερινότητα των γυναικών με αναπηρία. Τέλος, υπογραμμίζεται η αναγκαιότητα της συμμετοχής αυτών των γυναικών στη διαμόρφωση πολιτικών και στα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Η εκπρόσωπος της Ε.Σ.Α.μεΑ. υπογραμμίζει σχετικά με τη διαμόρφωση των πολιτικών:

« πρέπει το disability mainstreaming να μπει στις πολιτικές για την ισότητα των φύλων , που αυτή τη στιγμή δεν υπάρχει »

Καθώς την ίδια στιγμή, τα θέματα των γυναικών με αναπηρία:

« να ανέβουν πιο ψηλά στην ατζέντα »

Υπό το ίδιο πρίσμα, δηλαδή της διαμόρφωσης των πολιτικών , η εκπρόσωπος Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. τονίζει ότι:

« πρέπει να υπάρξει μια διττή προσέγγιση, να υπάρξει ένταξη της διάστασης του φύλου στις πολιτικές της αναπηρίας και η διάσταση της αναπηρίας στις πολιτικές του φύλου , αλλά στοχευμένα »

Επιπρόσθετα, η εκπρόσωπος της ΕΕΔΑ προτείνει αναφορικά με τις πολιτικές της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. να ενταχθεί σε αυτές η διάσταση της αναπηρίας.

« Η γενική γραμματεία ισότητας των φύλων να το εντάξει στις αρμοδιότητες της , να είναι ένα θέμα οριζόντιο »

Όσον αφορά την καθημερινότητα των γυναικών με αναπηρία, η εκπρόσωπος του πολιτικού κόμματος θεωρεί σημαντικό οι γυναίκες με αναπηρία να λαμβάνουν πιο εξειδικευμένα μέτρα.

«Σίγουρα σύνταξη νωρίτερα, σίγουρα επίδομα για την αναπηρία της είτε εργάζεται είτε όχι »

Ενώ η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ.) προτείνει σχετικά με πολιτικές που αφορούν την καθημερινότητα των γυναικών με αναπηρία:

«Να σχεδιάζονται οι πολιτικές σε επίπεδο κοινότητας, σε επίπεδο γεωγραφικής περιοχής για να είναι καλύτερη η υλοποίηση των πολιτικών, δεν αρκεί μόνο σε εθνικό επίπεδο πρέπει να πας και στην καθημερινότητα»

Τέλος, σχετικά με τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών με αναπηρία στα κέντρα λήψης αποφάσεων που διαμορφώνουν πολιτικές, η εκπρόσωπος της ΕΕΔΑ θεωρεί σημαντικό ότι :

«πρέπει να ακούγεται η φωνή των γυναικών με αναπηρία , άρα και τα δικαιώματα και οι απαιτήσεις τους, και μέσω της φωνής να διεκδικήσουν περισσότερη συμμετοχή στα κέντρα λήψης αποφάσεων»

Το δικαίωμα των γυναικών με αναπηρία στη συμμετοχή στα κέντρα λήψης αποφάσεων υπογραμμίζεται και από την εκπρόσωπο του πολιτικού κόμματος.

«οι γυναίκες με αναπηρία έχουν δικαίωμα στη συμμετοχή στα κέντρα λήψης αποφάσεων, γιατί η γυναίκα είναι ένας ζωτικός παράγοντας της κοινωνίας και δεν νοείται λοιπόν να μην παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο»

Στο ίδιο πλαίσιο και η εκπρόσωπος της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ.) σημειώνει χαρακτηριστικά:

«τίποτα για τις γυναίκες με αναπηρία χωρίς τις γυναίκες με αναπηρία »

Σε κάθε περίπτωση, η συνοχή των μέτρων διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο όπως καταλήγει να προτείνει η εκπρόσωπος της ΕΕΔΑ.

« να υπάρχουν συστηματικά μέτρα, όχι αποσπασματικά και το σχέδιο δράσης για τα άτομα με αναπηρία είναι μια ευκαιρία να υπάρξει η συνοχή και η συνεκτικότητα»

Συμπεράσματα

Σε γενικές γραμμές, η αντίληψη της αναπηρίας έχει αλλάξει τα τελευταία χρόνια. Αρχικά από το ιατρικό μοντέλο της αναπηρίας που αντιλαμβανόταν την αναπηρία ως ένα καθαρά πρόβλημα υγείας, στη συνέχεια στο κοινωνικό μοντέλο που η αναπηρία αποτελούσε απόρροια της κοινωνικής δομής, και πλέον στο δικαιωματικό μοντέλο το οποίο αποσκοπεί στην κατοχύρωση των δικαιωμάτων για τα άτομα με αναπηρία. Η Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες έχει ως σκοπό ακριβώς αυτό, να κατοχυρώσει την αναπηρία ως δικαίωμα στην ίση πρόσβαση σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής. Παράλληλα, από το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας προκύπτει ότι η αναπηρία αποτελεί κοινωνική κατασκευή που οφείλεται στον τρόπο διάρθρωσης της κοινωνίας που δημιουργεί διακρίσεις και αποκλεισμό.

Ειδικότερα, οι γυναίκες με αναπηρία, υφίστανται διπλές και τριπλές διακρίσεις, περισσότερες και από αυτές που βιώνουν τα άτομα με αναπηρία ευρύτερα. Αυτό συμβαίνει καθώς σε αυτές συνυπάρχουν δύο βασικά χαρακτηριστικά, δηλαδή ότι είναι ανάπηρες αλλά και συγχρόνως ότι είναι γυναίκες. Επιπλέον, το γεγονός ότι σε αυτές προστίθενται και άλλα χαρακτηριστικά, τις οδηγούν σε περαιτέρω αποκλεισμό από την κοινωνική και οικονομική ζωή. Ήδη από το πρώτο μέρος της εργασίας και μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, αναδείχθηκε η ευάλωτη θέση των γυναικών με αναπηρία σε πολλούς τομείς της καθημερινότητας τους. Την ίδια στιγμή, παρουσιάστηκε το διεθνές δίκαιο και το ελληνικό νομικό πλαίσιο που ισχύει στην Ελλάδα, τα οποία αποτελούν τα θεμέλια για τη χάραξη πολιτικών.

Στο πλαίσιο αυτό, ανέκυψε και η βασική υπόθεση της εργασίας αναφορικά με τις πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία, δηλαδή ότι οι πολιτικές αυτές είναι περιορισμένες καθώς οι πολιτικές για την αναπηρία δεν συμπεριλαμβάνουν τη διάσταση του φύλου και παράλληλα οι πολιτικές για την ισότητα των φύλων δεν λαμβάνουν υπόψη την γυναίκα με αναπηρία. Ως εκ τούτου, προκύπτουν και τα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία έχουν ως στόχο να διερευνήσουν σε ποιο βαθμό οι πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία εμπεριέχονται αφενός στις πολιτικές για την αναπηρία και αφετέρου στις πολιτικές για την ισότητα των φύλων. Η προσπάθεια απάντησης των εν λόγω ερωτημάτων αποπειράθηκε να εξεταστεί μέσα από τέσσερις ημιδομημένες συνεντεύξεις με φορείς που χαράζουν και υλοποιούν πολιτικές για την αναπηρία αλλά και για το φύλο.

Με βάση λοιπόν, την ποιοτική έρευνα που προηγήθηκε, αντιλαμβανόμαστε ότι οι πολιτικές Για τις γυναίκες με αναπηρία είναι σε αρχικό στάδιο και η υλοποίηση τους βαδίζει με αργό ρυθμό. Είναι σημαντικό ότι καταρτίστηκε για πρώτη φορά εθνικό σχέδιο δράσης που απευθύνεται στα άτομα με αναπηρία και υπήρξε ειδική μέριμνα για τις γυναίκες με αναπηρία, ωστόσο αυτές περιορίζονται στις πολιτικές για την ισότητα των φύλων. Από την άλλη πλευρά, οι πολιτικές για την ισότητα των φύλων δεν λάμβαναν υπόψη τη διάσταση της αναπηρίας στις πολιτικές τους, και αυτό άλλαξε κατόπιν εκπόνησης του ΕΣΔΑΜΕΑ που αποτέλεσε κινητήριο δύναμη ώστε η Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ. να εντάξει την αναπηρία στις πολιτικές της. Εντούτοις, αυτό βρίσκεται σε στάδιο εξέλιξης και δεν υπάρχει ουσιαστική υλοποίηση κάποιας πολιτικής.

Αναλυτικότερα, όπως μας ανέδειξε η έρευνα, οι πολιτικές που υλοποιούνται για τα άτομα με αναπηρία απευθύνονται στο σύνολο τους στα άτομα με αναπηρία και δεν εξειδικεύονται στις γυναίκες με αναπηρία. Την ίδια στιγμή, οι πολιτικές για την ισότητα των φύλων μέχρι και πρόσφατα δεν είχαν ως σκοπό τη διάχυση της αναπηρίας στις πολιτικές της. Παρά το γεγονός αυτό και κατόπιν της εκπόνησης του ΕΣΔΑΜΕΑ, έχει ξεκινήσει μία προσπάθεια ενσωμάτωσης της αναπηρίας στις πολιτικές για την ισότητα των φύλων. Καθοριστικό υπήρξε η πρόσφατη υπογραφή πρωτοκόλλου συνεργασίας, που πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά, μεταξύ της Ε.Σ.Α.μεΑ. και της Γ.Γ.Δ.Ο.Π.Ι.Φ., το οποίο αναμένεται να προωθήσει εξειδικευμένες δράσεις για τις γυναίκες με αναπηρία.

Επιπρόσθετα, η αξιολόγηση των πολιτικών κρίνονται θετικά και προς τη σωστή κατεύθυνση, ωστόσο αυτές βρίσκονται στην αρχή της υλοποίησης τους και δεν έχουν ακόμη καταφέρει να επιτύχουν το στόχο τους. Όπως συμφώνησαν όλες οι συμμετέχουσες, η Ελλάδα ακολουθεί τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό σχετικά με την χάραξη πολιτικών για τις γυναίκες με αναπηρία και τις ενσωματώνει στα εθνικά σχέδια δράσης της.

Τα προβλήματα που ανακύπτουν σχετικά με την χάραξη και υλοποίηση των πολιτικών εντάσσονται σε ένα πολύπλευρο πλαίσιο. Η ένταξη της αναπηρίας στις πολιτικές για το φύλο και το αντίστροφο, είναι καθοριστικός παράγοντας που θα επιτρέψει την περαιτέρω σχεδίαση πολιτικών για τις γυναίκες με αναπηρία. Συγχρόνως, η πραγματοποίηση ερευνών και μελετών που θα αναδείξουν τα προβλήματα των γυναικών με αναπηρία σε ένα ολοκληρωμένο επίπεδο καταδεικνύεται ως θεμελιώδες ζήτημα. Το πρόβλημα της απουσίας χρηματοδότησης των πολιτικών επισημαίνεται

ιδιαίτερα, καθώς όπως συμπεραίνεται, η χρηματοδότηση είναι αυτή που θα ωθήσει την υλοποίηση εξειδικευμένων και πιο στοχευμένων πλέον πολιτικών.

Τέλος, οι προτάσεις που θεωρούνται σημαντικές απορρέουν από τα παραπάνω προβλήματα όπως αυτά προέκυψαν από τις συνεντεύξεις. Βασικός άξονας είναι να υπάρξει η διττή προσέγγιση σχετικά με τις πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία, τόσο από την πλευρά των πολιτικών για το φύλο αλλά και από την πλευρά των πολιτικών για την αναπηρία. Είναι ακόμα σημαντικό, η συμμετοχή των ίδιων των γυναικών με αναπηρία σε κέντρα λήψης αποφάσεων διότι με αυτόν τον τρόπο θα επιτραπεί η βελτίωση των πολιτικών. Σε κάθε περίπτωση όμως, αυτό που θεωρείται απαραίτητο είναι η συνοχή και η συνεκτικότητά των πολιτικών.

Συνεπώς η υπόθεση εργασίας, δηλαδή ότι οι πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία είναι περιορισμένες, διότι οι πολιτικές για την αναπηρία δεν λαμβάνουν υπόψη τους τη διάσταση του φύλου και ότι οι πολιτικές για την ισότητα των φύλων δεν συμπεριλαμβάνουν τη διάσταση της αναπηρίας, επιβεβαιώνεται μερικώς, καθότι έχει ξεκινήσει μια προσπάθεια διαμόρφωσης εξειδικευμένων πολιτικών για τις γυναίκες με αναπηρία.

Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία, πρέπει να αναφερθεί, όπως ήδη τονίστηκε, ότι η ποιοτική έρευνα που προηγήθηκε έχει περιορισμένο αριθμό συμμετεχόντων. Ωστόσο, οι φορείς που συμμετείχαν διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη χάραξη πολιτικών για την αναπηρία και το φύλο και τα συμπεράσματα κινούνταν στο ίδιο πλαίσιο. Καταλήγοντας, θα αποτελούσε ενδιαφέρον η πραγματοποίηση μιας μελέτης στο μέλλον, η οποία θα αναδείκνυε την εξέλιξη της υλοποίησης πολιτικών για τις γυναίκες με αναπηρία, και αν τελικά αυτές κατάφεραν να επιτύχουν τον σκοπό τους, ενώ παράλληλα, θα ήταν σημαντικό να εξεταστεί η διάκριση που υφίστανται οι γυναίκες λόγω της έμμεσης σχέσης τους με την αναπηρία.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές:

Νόμοι

N. 1342/ 1983 : Κύρωση της Σύμβασης των Σωμένων Εθνών για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (ΦΕΚ Α' 39 1/1 Απριλίου 1983)

N. 1705/1987: « Κύρωση πρωτοκόλλου υπ αριθμό 7 της σύμβασης για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών » (ΦΕΚ 89/Α/12-6-1987)

N. 2462/1997 « Κύρωση του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στο Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και του Δευτέρου Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στο Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα σχετικού με την κατάργηση της ποινής του θανάτου» (ΦΕΚ 25, τ. Α')]

N. 3769/2009 : Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 105/Α/1-7-2009)

N. 3896/2010: Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης - Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου,

N. 4074/2012: Κύρωση της Σύμβασης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες και του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες (ΦΕΚ 88/Α/11-4-2012)

N. 4359/2016: Κύρωση Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (ΦΕΚ 5/Α/20-1-2016)

N. 4443/2016 : Ι) Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής, της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία και της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ περί μέτρων που

διευκολύνουν την άσκηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων (ΦΕΚ 232/Α/9-12-2016)

Ν. 4488/2017: « Συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις Δημοσίου και λοιπές ασφαλιστικές διατάξεις, ενίσχυση της προστασίας των εργαζομένων, δικαιώματα ατόμων με αναπηρίες και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 137/Α/13-9-2017)

Ν. 4531/2018: «Κύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας και προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας» (ΦΕΚ 62/Α/ 5.4.2018).

Ν. 4622/2019 : Επιτελικό Κράτος: οργάνωση, λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των κυβερνητικών οργάνων και της κεντρικής δημόσιας διοίκησης (ΦΕΚ 133/Α/7-8-2019)

Ιστοσελίδες

<https://www.e-nomothesia.gr>

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αλεξιάδου, Ε. (2020). Αναπηρία και ανισότητες στην υγειονομική περίθαλψη στην Ελλάδα υπό την οπτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής, σσ. 98-105.

Αριστείδου, Ε. (2020, 18 Ιανουαρίου). «Σοκάρουν τα στοιχεία για την κακοποίηση γυναικών Στην Κρήτη». Η Αυγή. Ανακτήθηκε από: https://www.avgi.gr/arheio/338421_sokaroy-n-ta-stoiheia-gia-tin-kakopoiisi-gynaikon-stin-kriti

Γ.Γ.Ι.Φ. (2018). Δελτίο τύπου. Στατιστικά στοιχεία του δικτύου δομών της Γ.Γ.Ι.Φ. για την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών. Νοέμβριος, 2021. Ανακτήθηκε από: <https://isotita.gr/%ce%b4%ce%b5%ce%bb%cf%84%ce%af%ce%bf-%cf%84%cf%8d%cf%80%ce%bf%cf%85->

[%cf%83%cf%84%ce%b1%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%cf%83%cf%84%ce%bf%ce%b9%cf%87%ce%b5%ce%af%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%82/](#)

Δεληγιάννη – Δημητράκου, Χ. (2012). Οι πολλαπλές διακρίσεις: συγκριτική προσέγγιση, ΕΕργΔ 2012, σελ. 961-1003.

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα. Ανακτήθηκε από: <https://www.refworld.org › rwmmain › opendocpdf>

Εθνικό σχέδιο δράσης για την ισότητα των φύλων 2016-2020. Ανακτήθηκε από: <https://www.isotita.gr/ethniko-programma-drasis/>

Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία 2020-2023. Ανακτήθηκε από:

http://www.opengov.gr/yprep/wp-content/uploads/downloads/2020/09/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CC%81-%CE%A3%CF%87%CE%B5%CC%81%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%94%CF%81%CE%B1%CC%81%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CE%94%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%89%CC%81%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%91%CF%84%CE%BF%CC%81%CE%BC%CF%89%CE%BD-%CE%BC%CE%B5-%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%B9%CC%81%CE%B1_2020_%CE%A5%CE%A0%CE%95%CE%A0-1.pdf

Έκθεση για την κατάσταση υγείας στην Ελλάδα. (2017). Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu › state › docs › chp_gr_greece

Ελληνικό Σύνταγμα σύμφωνα με το FEK 211-A-24-12-2019. Ανακτήθηκε από: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-4/>

Ε.Σ.Α.μεα.,(2018). 3ο ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ: «ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ - ΜΕΡΟΣ Β», , ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ

Ε.Σ.Α.μεΑ., (2019Α). Κείμενα Πολιτικής «Γυναίκες και Αναπηρία Πολλαπλές ταυτότητες, πολλαπλές προκλήσεις», ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ

Ε.Σ.Α.μεΑ. (2019Β). 6ο ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ: «Ειδικό Ευρωβαρόμετρο για διακρίσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Στάσεις και αντιλήψεις για την αναπηρία στην Ελλάδα και την Ε..», ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ

Ε.Σ.Α.μεΑ. (2019Γ). Κείμενο πολιτικής: «Για ένα σχολείο χωρίς αποκλεισμούς.», ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ

Ε.Σ.Α.μεΑ. (2020). Μελέτη για το πρόσθετο κόστος διαβίωσης λόγω αναπηρίας, ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ

Ε.Σ.Α.μεΑ. (2021). 10ο ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ: «ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ Η/ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ», ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ

Ε.Σ.Α.μεΑ. (2021). Δελτίο τύπου. Συμπερασματα Ερευνας «Στάσεις και Αντιλήψεις για την αναπηρία στην Ελλάδα και τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, Χρόνιες παθήσεις και των Οικογενειών τους». 3 Δεκεμβρίου 2021. Ανακτήθηκε από <https://www.esamea.gr/pressoffice/press-releases/5463-apologismos-ekdilosis-paroysiasi-ereynas-enopsei-tis-3is-dekembri-ethnikis-imeras-amea>

Ευρωπαϊκή στρατηγική για την αναπηρία 2010-2020. Ανακτήθηκε από: <https://eur-lex.europa.eu › LexUriServ › uri=CO...>

Ευρωπαϊκή στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία 2021-2030. Ανακτήθηκε από: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=el>

Ευρωπαϊκή στρατηγική για την ισότητα των φύλων 2020-2025. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_el

Ευρωπαϊκό Κέντρο Συνταγματικού Δικαίου. (2014). Συγκριτική μελέτη «Διακρίσεις και εμπόδια στην επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρία αποφοίτων ΑΕΙ». Αθήνα.

Ζαββού, Α. (2021). Η φεμινιστική προβληματική της διαθεματικότητας. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 156, 55-86. doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.25947>

Havner, A. (2008). Η ένταξη της διάστασης του φύλου στις δημόσιες πολιτικές: Η Περίπτωση της Νορβηγίας. στο Πολιτικές ισότητας των φύλων. Ευρωπαϊκές κατευθύνσεις και εθνικές πρακτικές Στρατηγάκη Μ. (επιμέλεια), ΚΕΚΜΟΚΟΠ, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Gutenberg, Αθήνα.

Καλλινικάκη, Θ. (2005). «Ευπαθείς» πολιτικές απασχόλησης για άτομα με αναπηρία. στο συλλογικό τόμο Καλλινικάκη, Θ., Καραμεσίνη Μ. & Γ. Κουζής (επιμ.) (2005), Πολιτική απασχόλησης. Πεδίο σύζευξης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, Αθήνα Gutenberg.

Καλλινικάκης, Ι. (2016). Άτομα με Αναπηρία στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Αντιλήψεις, βιώματα και εμπειρίες των φοιτητριών και φοιτητών με αναπηρία (Διδακτορική Διατριβή). Κομοτηνή: Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης και Πολιτικής Επιστήμης, Σχολή Κοινωνικών, Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών Δ.Π.Θ.

Καλλινικάκης Ι. & Πουλόπουλος Χ. (2016). «Προσδοκίες, εμπειρίες και δυσκολίες στη φοίτηση των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση». Στον συλλογικό τόμο Καλλινικάκη Θ. & Πετμετζίδου Μ. (Επιστημονική Επιμέλεια) Διαδρομές Κοινωνικής Έρευνας. Αθήνα, Εκδόσεις Μοτίβο, 36-58.

Καραγιάννη, Γ. (2009). Εισαγωγή στο Oliver M., Αναπηρία και πολιτική - Αθήνα Επίκεντρο.

Λογαράς, Δ. (2013). Εργασία- Απασχόληση και Αναπηρία. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία.

Mason, J. (2011). Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας (μτφρ. Δημητριάδου, Ε., επιμ. Κυριαζή, Ν.). Αθήνα: Πεδίο

Οικονόμου, Χ. (2018). Πολιτικές υγείας στο συλλογικό τόμο Σακελλαρόπουλος Θ., Οικονόμου Χ., Σκαμνάκης Χ., Αγγελάκη Μ.,(επιμ.) (2018), Κοινωνική Πολιτική, Εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα.

Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ανακτήθηκε από: <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk>

Oliver, M. (2009). Αναπηρία και πολιτική - Αθήνα: Επίκεντρο

Παπακωνσταντίνου, Δ. (2019). Εργασία, εργασιακές σχέσεις και πολιτικές απασχόλησης των Ατόμων με Αναπηρία Αθήνα Εκδόσεις GUTENBERG.

Παπαδοπούλου, Δ. (2012), Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού και αδυναμία πρόσβασης στα κοινωνικά δικαιώματα, Αθήνα: Τόπος.

Παρασκευοπούλου-Κολια, Ε. (2020). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας: συνεντεύξεις και συνεντεύξεις μέσω διαδικτύου. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 15(2), 24-37. doi:<https://doi.org/10.12681/jode.20634>

Στεργίου, Α. (2018). Ο Ρόλος των Κοινωνικών Δικαιωμάτων στο Σύγχρονο Κράτος Πρόνοιας, στο συλλογικό τόμο Σακελλαρόπουλος Θ., ΟικονόμουΧ., Σκαμνάκηςχ., ΑγγελάκηΜ.,(επιμ.)(2018),Κοινωνική Πολιτική,Αθήνα Διόνικος,

Στρατηγάκη, Μ. (2007). Το φύλο της κοινωνικής πολιτικής, Εκδόσεις Μεταίχμιο

Σύμβαση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες. Ανακτήθηκε από: <https://www.esamea.gr/about-us/welcome-note/86-legal-framework/symbasi/547-symbasi-oie-gia-ta-dikaiomata-ton-atomon-me-anapiria>

Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών. Ανακτήθηκε από: <https://www.isotita.gr/nomothesia/diethnis-nomothesia/>

Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence). Ανακτήθηκε από: <https://www.isotita.gr/nomothesia/diethnis-nomothesia/>

Τσιώλης, Γ. (2014). Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα. Αθήνα: Κριτική.

Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ανακτήθηκε από: <https://eur-lex.europa.eu › TXT › PDF › TXT>

Ξενόγλωσση

Balourdos, D., & Sarris N. (eds.). (2018). *Tackling Multiple Discrimination in Greece*. Athens: ION Publishers,

Bowe, F. (1984) *Disabled Women in America: A statistical Report Drawn from Census Data*, President's Committee on Employment of the Handicapped, Washington, D.C.

Cheng, RP. (2009). Sociological Theories of Disability, Gender, and Sexuality: A Review of the Literature, *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 19:1, 112-122, DOI: 10.1080/10911350802631651

De Silva de Alwis, R. (2008). *Disability Rights, Gender, and Development. A Resource Tool for Action*. UN CRPD/DESA, UNFPA, Wellesley Centers for Women.

Estaras Ferragut, R. (2018). European Parliament resolution on the situation of women with disabilities. European Parliament, November 28. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-8-2018-0547_EL.html

European Disability Forum (EDF) CERMI Women's Foundation (2017). *Ending forced sterilization of women and girls with disabilities*

Eurostat (2021A). Eurostat Statistics explained. Glossary: Disability. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Disability>

Eurostat (2021B), Disability: higher risk of poverty or social exclusion. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/product/-/asset_publisher/VWJkHuaYvLIN/content/id/12356582/pop_up?_com_liferay_asset_publisher_web_portlet_AssetPublisherPortlet_INSTANCE_VWJkHuaYvLIN_viewMode=print&_com_liferay_asset_publisher_web_portlet_AssetPublisherPortlet_INSTANCE_VWJkHuaYvLIN_languageId=en_GB

Hollomotz, A., (2013), Disability, Oppression and Violence: Towards a Sociological Explanation, June 2013 · *Sociology* 47(3):477-493 DOI:10.1177/0038038512448561
Andrea Hollomotz at University of Leed Andrea Hollomotz University of Leeds

International Classification of Functioning, Disability and Health, ICF 2001 World health organization. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Disability>

International Labour Organization (ILO), 2018, *Labour market inclusion of people with disabilities*, Buenos Aires

Kasprzak, T. (2019). Feminist disability studies vs discrimination of women with disabilities. *Interdisciplinary Contexts of Special Pedagogy*, no. 24, PoźMń 2019. Pp. 127-138. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-391X. DOI: <https://doi.org/10.14746/ikps.2019.24.07>

McCall, L. (2005). The complexity of intersectionality. *Signs*, 30(3), pp. 1771-1800.

Moodley J., & Graham L. (2015) The importance of intersectionality in disability and gender studies, *Agenda*, 29:2, 24-33 To link to this article: <http://dx.doi.org/10.1080/10130950.2015.1041802>

Morris, J. (Ed.). (1998). *Feminism, gender and disability* (Text of a paper presented at a seminar in Sydney, Australia: February 1998)

Ortoleva, S. & Hope, L.(2012). *Forgotten Sisters - A Report on Violence Against Women with Disabilities: An Overview of its Nature, Scope, Causes and Consequences* 2012). Northeastern University School of Law Research Paper No. 104-2012, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2133332>

Traustadottir, R., Harris, P. (1997). *Women with disabilities: Issues, resources, connections*. Revised. Syracuse University, NY. Center on Human Policy.

UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). (2016). General comment No. 3, Article 6, Women with disabilities. Retrieved from: <https://www.ohchr.org> › Women › CRPD-C-GC-3

Winker, G. (2011) *Intersectionality as multi-level analysis: Dealing with social inequality* Hamburg University of Technology, Germany Nina Degele University of Freiburg, Germany

WORLD HEALTH ORGANIZATION, WORLD BANK. *World report on disability*. WHO, Geneva, 2011. Retrieved from: [10 https://www.who.int](https://www.who.int) › world_report › 2011 › report

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΕΝΤΥΠΟ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΜΣ «ΑΝΑΛΥΣΗ & ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»*

Τίτλος διπλωματικής εργασίας: Πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Μαρία Στρατηγάκη

Ονοματεπώνυμο φοιτήτριας: Ευαγγελία Μυτάρα

Σκοπός της έρευνας

Η παρούσα έρευνα διενεργείται προκειμένου να διερευνηθούν οι τρέχουσες πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία. Πιο συγκεκριμένα, σκοπό έχει την καταγραφή των πολιτικών, την αξιολόγηση των πολιτικών, την καταγραφή εμποδίων, την παρουσίαση προτάσεων για τη βελτίωση των πολιτικών και τέλος έχει ως στόχο να ερευνήσει εάν οι πολιτικές ακολουθούν τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό.

Το έντυπο που κρατάτε στα χέρια σας θα σας δώσει πληροφορίες για την έρευνα προκειμένου να μπορέσετε ενημερωμένα να αποφασίσετε για το αν θα συμμετέχετε ή όχι σε αυτή την έρευνα.

Αν αποφασίσετε να συμμετάσχετε, θα σας ζητηθεί να υπογράψετε αυτό το έντυπο και θα λάβετε ένα αντίγραφο.

Περιγραφή διαδικασίας

Εάν συμφωνήσετε να συμμετάσχετε στην παρούσα έρευνα θα πραγματοποιηθεί συνέντευξη διάρκειας 40-50 λεπτών.

Πριν τη διεξαγωγή της έρευνας θα χρειαστεί να ορίσετε μια συγκεκριμένη μέρα και ώρα ώστε να πραγματοποιηθεί η συνέντευξη μέσω της πλατφόρμας zoom.

Η συνέντευξη αποτελείται από ερωτήσεις ανοικτού τύπου και η ερευνήτρια θα ηχογραφήσει και κατόπιν θα απομαγνητοφωνήσει τη συνέντευξη.

Διασφάλιση ανωνυμίας

Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι απολύτως εθελοντική. Μπορείτε να αρνηθείτε να συμμετάσχετε χωρίς καμία αιτιολογία ή δικαιολογία.

Ακόμη και αφού δεχτείτε να συμμετάσχετε μπορείτε να αλλάξετε γνώμη ανά πάσα στιγμή και να αποχωρήσετε από την έρευνα χωρίς καμία αιτιολογία ή δικαιολογία και χωρίς καμία συνέπεια για σας. Σε αυτή την περίπτωση μπορείτε να ζητήσετε να διαγραφούν τα δεδομένα και οι πληροφορίες που έχουμε συλλέξει για σας. Το αίτημά σας για διαγραφή των πληροφοριών που μας δώσατε μπορεί να ικανοποιηθεί μέχρι και 31/12/2021.

Τα δεδομένα που θα συλλεχθούν θα αξιοποιηθούν αποκλειστικά για την παρούσα έρευνα και θα καταστραφούν κατά το πέρας της συγγραφής της.

Στην έρευνα θα τηρηθούν αυστηρά οι αρχές προστασίας προσωπικών δεδομένων.

Ερωτήσεις και απορίες

Για οποιαδήποτε περαιτέρω πληροφορία ή διευκρίνιση, μπορείτε να επικοινωνήσετε με την ερευνήτρια, Ευαγγελία Μυτάρα στη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου .....και στο τηλέφωνο .....

Σας ευχαριστώ θερμά για τη συμμετοχή σας

ΕΝΤΥΠΟ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΜΣ «ΑΝΑΛΥΣΗ & ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»*

Τίτλος διπλωματικής εργασίας: Πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Μαρία Στρατηγάκη

Ονοματεπώνυμο φοιτήτριας: Ευαγγελία Μυτάρα

Δηλώνω υπεύθυνα ότι:

Έχω διαβάσει και έχω κατανοήσει το περιεχόμενο του Εντύπου ενημέρωσης.

Έχω λάβει ικανοποιητικές εξηγήσεις για τη διαχείριση των προσωπικών μου δεδομένων.

Έχω ενημερωθεί ότι η συνέντευξη θα ηχογραφηθεί και θα χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά για την έρευνα.

Έχω ενημερωθεί ότι έχω τη δυνατότητα να μην απαντήσω σε κάποια ερώτηση ή να αποχωρήσω οποιαδήποτε στιγμή από την έρευνα.

Καταλαβαίνω ότι η συμμετοχή μου είναι εθελοντική και μπορώ να αποχωρήσω οποιαδήποτε στιγμή χωρίς να δώσω εξηγήσεις και χωρίς καμία συνέπεια.

Κατανοώ ότι αν αποχωρήσω από την έρευνα τα δεδομένα μου θα καταστραφούν.

Γνωρίζω με ποιόν μπορώ να επικοινωνήσω αν επιθυμώ περισσότερες πληροφορίες για την έρευνα.

Όνομα και επώνυμο

Υπογραφή

Όνομα και επώνυμο ερευνήτριας

Υπογραφή

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

A Καταγραφή των πολιτικών

Αρχικά, θα θέλαμε να μας πείτε ποιες είναι οι πολιτικές του Φορέα σας που υλοποιούνται για τις γυναίκες με αναπηρία;

Κατά την άποψη σας, ποιες είναι οι βασικότερες πολιτικές που υλοποιούνται για τις γυναίκες με αναπηρία;

Οι πολιτικές που υλοποιούνται για την ισότητα των φύλων ενσωματώνουν τη διάσταση της αναπηρίας; Σε ποιο βαθμό το καταφέρνουν αυτό;

Οι πολιτικές για την αναπηρία λαμβάνουν υπόψη τους την ευάλωτη θέση των γυναικών;

B Αξιολόγηση πολιτικών

Κατά τη γνώμη σας, πως αξιολογείτε τις υφιστάμενες πολιτικές; Πιστεύετε ότι οι πολιτικές για τις γυναίκες με αναπηρία επαρκούν για την ίση συμμετοχή στην οικονομική και κοινωνική ζωή;

Γ Ενσωμάτωση ευρωπαϊκών πολιτικών

Οι πολιτικές που εφαρμόζονται ακολουθούν τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό; Σε ποιο βαθμό έχουν ενσωματωθεί οι πολιτικές αυτές στην Ελλάδα;

Δ Προβλήματα και αντιστάσεις

Υπήρξαν προβλήματα και αντιστάσεις για την υλοποίηση των πολιτικών για τις γυναίκες με αναπηρία; Για ποιο λόγο υπήρξαν αυτά τα προβλήματα;

Ποια θεωρείτε ότι είναι τα κύρια προβλήματα για την υλοποίηση των πολιτικών που αφορούν τις γυναίκες με αναπηρία;

Ε Προτάσεις

Κατά τη γνώμη σας τι θα μπορούσε να γίνει επιπλέον σε σχέση με τις πολιτικές; Με ποιους όρους θα μπορούσε να γίνει αυτό;

Θεωρείτε ότι η συμμετοχή των γυναικών με αναπηρία θα αποτελούσε σημαντικό παράγοντα για το σχεδιασμό των πολιτικών;